

Kan papyrologien integreres i historieforskningen?

af *Hélène Cuvigny*
på dansk ved *Bent Christensen*

1. En lovende og dog omstridt disciplin

Den belgiske filolog og historiker Joseph Bidez hilste succesen for den første udgravning i Oxyrhynchos, hvor Grenfell og Hunt på mindre end fem måneder¹ havde fyldt 25 kasser med papyri og lagt grunden til verdens mest berømte papyrussamling, velkommen med følgende ord:

Antikken kendte man indtil dette øjeblik kun gennem dets kunst, litteratur, filosofi, politik og religion. Antikkens mennesker manifesterede sig kun for os i de mest markante situationer i deres offentlige liv og så at sige altid i festtøj: siddende på bænkene i deres teatre, på talerstolen i rådene, på deres stridsvogne eller deres krigsskibe eller i procession på vej op til Akropolis. Papyrusmaterialet afslører alle detaljerne i deres privatliv, og de viser menneskene for os i deres mest intime beskæftigelser: Vi ser dem leje jord og huse, strides om arv, føre køkkenregnskaber, betale leverandører og give hinanden indbydelser til bryllup eller middag. En elev grifler eller kradser en stil ned næsten for øjnene af os. Et forkælet barn skriver et uforskammet brev til sin far – et brev som tidens luner har bevaret til os i dag [...] Videnskaben i midten af dette århundrede ville have været alt for fin til at standse op ved trivielle banaliteter, ved disse tusind små spørgsmål om husholdning og penge. Men i dag, hvor historiefaget beskæftiger sig endog med privatøkonomi og det – i tråd med en tendens fælles med andre videnskaber – interesserer sig især for de mindst iøjnefaldende fænomener i det sociale liv, vil alle disse afsløringer af den antikke verden på vrangen skabe sensation. Spørgsmål om skatter, pengespørgsmål, lønninger, prisen på jord, huse og levnedsmidler, organiseringen af manuelt arbejde, de mest forskelligartede aspekter af det økonomiske liv er lige så lette at undersøge for antikkens vedkommende som for middelalderens.²

1. December 1896 – april 1897.

2. J. Bidez: 'Les découvertes récentes de papyrus' i *Le Bibliographe Moderne* 3, 1899, p. 242 sq.

Man genkender i disse indledende linjer indflydelsen fra den spirende sociologi og en anfægtelse af den narrative, politiske og nøgternt opregnende historieforskning hos positiverne, de nøjeregnende kritikere af aktstykker og storkontrollører af data. Bidez bebuder her størstedelen af tendenserne i den moderne historiografi, karakteriseret ved de spørgsmål, som social- og kulturanthropologien stiller, og ved den tanke, at enhver foreteelse – hvor anekdotisk eller ubetydelig den end kan synes – kan interessere historikeren, og ved en fokus på almindelige mennesker, både forstået som socialgrupper og som enkeltindivider – mennesker som bliver beskedne, men spændende objekter i ‘mikrohistorien’.

Papyri trådte ind på scenen på et gunstigt tidspunkt, for den ‘store’ historie, den med de betydningsfulde mennesker og de ‘virkeligt betydningsfulde begivenheder’ (Paul Veyne), er ikke deres stærke side:³ De viser det, som Claire Préaux paralleliserede med den politiske historie, som man især kender fra Polyb, og som hun kaldte ‘facadens bagside.’⁴ Gennem sit indhold inviterer den papyrologiske dokumentation til behandling af mangfoldige temaer, der på en gang er kærkomne for disse historiografiske strømninger og i samklang med vor tids interesseområder. Man kan fx nævne formuefordeling, skattetrykket, den økonomiske rationalitet, væksten, statsforvaltningen, kvindens stilling,⁵ sociabiliteten, dagliglivet i de mest trivielle aspekter, ernæringen, helbredet, uddannelsen, sprogniveauerne, flersprogetheden, trosretningerne, den etniske identitet. Papyrologiens dokumentariske genrer giver os i overmål de fasttømrede formuleringer, disse *topoi*, som mentalitetshistorien udnytter, ‘fordi de er mentalitetens skelet.’⁶ Den giver os muligheden for at forstå ændringer igennem en temmelig lang periode, hvor der skete gennemgribende forandringer: de hellenistiske kongedømmers indlemmelse i de romerske provinser, den antikke verdens omvendelse

-
3. Men dateringen af papyri viser sig at være vigtig til at fastsætte kronologien for en dårligt oplyst periode. Således har arkivet med kornuddeling i det civile korpus i Oxyrhynchos (*P.Oxy.* XL) gjort det muligt at præcisere kronologien i Decius’, Trebonius Gallus’ og Valerians regeringsperioder.
 4. Cl. Préaux: ‘La place des papyrus dans les sources de l’histoire hellénistique’ i *PapCongr.* 13, 1974, p. 1-26.
 5. Mens kvinderne er uden politiske rettigheder og derfor sjældent optræder i de antikke kilder, er mange papyri dokumenter om privatretslige spørgsmål og om privatlivet, hvor kvinderne er allestedsnærværende.
 6. J. Le Goff: ‘Les mentalités. Une histoire ambiguë’ i J. Le Goff, P. Nora (ed.): *Faire de l’histoire*, Paris 1985, p. 85 sq.: ‘Denne uundgåelige og mekaniske tale, hvor man synes at tale for ikke at sige noget, hvor man i visse perioder på lykke og fromme påkalder Gud og Djævel, i andre regn og godt vejr, er mentaliteternes uudgrundelige sang, den forbindende struktur i samfundenes sjæl [...]’.

til kristendom, begyndelsen af den arabiske ekspansion og af islam; den giver områder, som kan bruges til de kvantitative studier og de moderne kognitive metoder, som man anvender især inden for sociologi og økonomi.

Det er med rette, at Bidez også understreger ligheden mellem papyri og de kilder, som middelalderforskeren råder over. Jacques Le Goff føjer et væsentligt træk til, som skulle have fået ham til at specialisere sig i middelalderhistorie, nemlig at der er tilstrækkeligt forskningsmateriale i kilderne til at danne basis for en historikers arbejde, samtidig med at det er til at have med at gøre – i modsætning til de svimlende data, som møder en historiker, der beskæftiger sig med moderne historie. Til gengæld havde de få kilder i antik historie efter Le Goffs opfattelse overladt for megen plads til fantasien og til dristige slutninger.

Den fornyelse, der er sket i antik historieforskning takket være papyrologien, er dog ikke sket lige så hurtigt og radikalt som den belgiske forsker forudså. Det er først 80 år senere, at man på den anden side af Atlanten har opfordret til en 'ny papyrologi', som går ud over tekstudgaven og åbner sig for andre humanistiske videnskaber som leverandør af metoder, af frugtbare spørgsmål og som komparativt materiale.⁷ Man kan fremføre to forklaringer på denne sene bevidstgørelse: Der var først brug for tid til at afkode og udgive papyri, og desuden har papyrologerne, som normalt kommer fra klassisk filologi, klogeligt holdt sig på afstand af de identitetskriser, som periodisk har ramt historieforskningen siden begyndelsen af det 20. århundrede, og så meget desto mere som kriserne i mindre grad har ramt den antikke historie, der jo ligger fjernt fra samtids kampplads og er fattig på kilder. I al fald har vore dages antikhistorikere endnu en tendens til at være uvidende om og ignorere papyrologien. September-decembernummeret 1982 af *Annales* var helt exceptionelt helliget *dokumentet* i den antikke historie. I det indledende kapitel af François Hartog optræder ordet papyrus kun en enkelt gang! Og det endda kun indirekte i et citat fra Louis Robert, gengivet for at illustrere, at i den antikke historieforskning 'er de rigtigt nye arkiver indskrifterne. Epigrafien er i L. Roberts formulering "foryngelsekilden [...]". Kun indskrifterne og papyrus-

7. Br. W. Frier: 'A New Papyrology' i *BASP* 26, 1989, p.217-226. Dette nummer af *BASP* indeholder artiklerne fra et seminar viet til de komparative tilgange i det romerske Ægyptens sociale historie. I 2009 forekommer Alan Bowman en smule reserveret over for det: 'Adskillige lærde, bl.a. jeg selv, har været fristet til at sammenligne med det 19. århundredes Ægypten, hvor der foreligger visse kvantitative data og nogle folketællingstal, selvom man heller ikke her kan se bort fra usikkerhedsmarginen' (i A. Bowman, A.Wilson (ed.): *Quantifying the Roman Economy*, p. 182).

materialet leverer stof i overflod”⁸ Og det er den plads, der blev levnet den papyrologiske dokumentation i den antikke historieforskning.⁹ Denne tavshed er så meget desto mere paradoksal, som papyri indbyder til en historisk forskning i *Annales*' ånd. Det blev amerikanerne klar over i 80'erne.

Der er adskillige grunde til, at man går uden om papyrusmaterialet. Papyrologien bidrager først og fremmest på ét område af den antikke verden, og det område har yderligere den ulempe, at det ikke tilhører den 'klassiske' oldtid set ud fra geografiske, kronologiske og kulturelle aspekter. Det er meget sent, at historikerne har erkendt, at Ægypten med tusind års papyrologi ikke kun drejer sig om noget, der specielt drejer sig om dens faraoniske fortid og dens enestående geografi, men at det også udgør en lokal eksistensform af Middelhavsområdet oldtid, og at nogle af de forskningsresultater, man har kunnet hente dér, kan bruges på andre egne (eller i hvert fald inspirere til hypoteser dér). Det er også sent, man har opdaget, at ethvert område af den antikke verden har været specifikt, men at Ægyptens originalitet især skyldes kildernes rigdom og deres beskaffenhed, som historikeren får forærende. I Ægypten har man bevaret alt det, som er forsvundet andre steder.¹⁰

Når antikhistorikerne vender ryggen til papyrologien, er det også – måske især – fordi de ikke er vant til denne type kilder og behandlingen af dem. Fordi de har stillet sig tilfreds med knapheden på kilder, er de blevet forvirret over den frodige mængde af papyri. De kilder, som de normalt har med at gøre, er tekster af antikke forfattere, lovsamlinger, indskrifter, udgravningsrapporter og det arkæologiske materiale. Kun det græsk-romerske Ægypten med papyri forsyner antikforskerne med et materiale, som ligner historikernes rugbrød, arkiverne. Men disse er fragmentariske, mangelfulde og

8. Fr. Hartog: 'Histoire ancienne et histoire' i *Annales ESC* 37, 1982, p. 690.

9. Værket *Sources for Ancient History*, Cambridge 1983 (M. Crawford ed.), der kom året efter, havde følgende fire kapitler: Litteratur, Epigrafi, Arkæologi og Numismatik. Papyrologien blev kun strejft i kapitlet skrevet af Fergus Millar. Det er ikke klart, om Millar betragtede den som et sidefag eller som epigrafiens lillesøster.

10. D. Rathbone mener, at denne blindgyde snarere skyldes romanisterne end specialisterne i den hellenistiske og byzantinske historie ('The Ancient Economy and Graeco-Roman Egypt' i W. Scheidel, S. von Reden: *The Ancient Economy*, Edinburgh 2002, p. 157). Grunden til dette skal måske søges i konkurrencen fra epigrafi, et andet lag af primære kilder og en disciplin, der institutionelt er mere rodfæstet end papyrologien.

uensartede. Det gjorde Joseph Bidez sig ikke klart; han skrev i euforien over det store papyrusfund i Oxyrhynchos: Alle forhåbninger syntes mulige, men en så stor høst har aldrig gentaget sig i disciplinens historie. Den papyrologiske dokumentation er ganske vist ved sit omfang et enestående og bemærkelsesværdigt tilfælde, men rummer samtidig mange flere lakuner end middelalderens. Historikeren, som arbejder med papyri, må beherske kunsten at bruge restemad. Og det bliver vi som regel ikke mætte af.

Bibliografi. Spørgsmålet om anvendelsen af papyrologiske kilder er blevet indgående behandlet af R.S. Bagnall: *Reading Papyri, Writing Ancient History* (1995). Forfatteren taler dér af erfaring: Hans bibliografi omfatter hele den tusindårige papyrologi og alle typer af den lærde universitetslitteratur; han har udgivet adskillige bind med papyri og ostraka, men har også deltaget i udarbejdelsen af arbejdsredskaber (især den uundværlige *Chronological Systems of Byzantine Egypt* sammen med K.A. Worp), og kildesamlinger til brug for studerende (med P. Derow, *The Hellenistic Period: Historical Sources in Translation*); han har skrevet adskillige historiesyntetiske værker, hvor han har behandlet omfattende og almene emner (*Egypt in Late Antiquity*), men også givet detaljerede og tekniske fremstillinger (*Currency and Inflation in Fourth Century Egypt*), hvor han har skabt tekstkorpora for at studere dem ud fra en antropologisk synsvinkel (sammen med R. Cribiore, *Women's Letters from Ancient Egypt: 300 BC - AD 800*), og har til det formål allieret sig med en specialist i demografi, der er vant til statistiske metoder (sammen med B. W. Frier: *The Demography of Roman Egypt*).

2. En mangelfuld arbejdsmark med rå data

2.1. Den kvantitative og kvalitative underbalance

De papyrologiske dokumenter er primære kilder, dvs. skrevet uden historisk formål. De primære kilder konfronterer historikeren med det særegne, det anekdotiske, undertiden endog med det upassende (men deres særegenhed fortoner sig, når man kan koble dem sammen i grupper: Enhver menneskelig foreteelse, som er oplevet i sin særegenhed af den enkelte, har en social, kollektiv dimension). En historiker, der ikke

er fortrolig med papyri og som håber, når han kaster sig ud i det, at blive bekræftet i sin viden eller få bekræftelse på en hypotese, vil opdage, at tingene er meget mere komplicerede, end han anede. I stedet for at få svar på sine spørgsmål falder han over nye, ofte uløselige, problemer, som aldrig havde strejft ham: Disse papyri afspejler nemlig ikke virkeligheden i samme målestok, som historikeren normalt arbejder med. I denne underskov af ganske bitte små data, spor af virkelighedens uendelige kompleksitet, bliver historikeren nødt til at få færtten af det karakteristiske, finde tilbagevendende træk, klarlægge det i forklarende skemaer. Men er det muligt? Den væsentligste forhindring, som den papyrologiske dokumentation møder i modsætning til historieskrivning, skyldes det ulykkelige sammenfald af to omstændigheder: Ikke blot er papyri primære kilder, med de dermed forbundne ulemper, men disse er næsten altid alt for fragmentariske, i kvalitet som i kvantitet, til at man kan løse de vanskeligheder, de indebærer med hensyn til behandling og tolkning.

Det dokumentariske underskud huserer på flere niveauer:

- (1) Der er intet dokumentarisk *continuum* i tid og rum. Det er den mest ubehagelige mangel. Det vender vi tilbage til.
- (2) Selv i de bedst dokumenterede områder eller perioder er omfanget af overleverede materialer ubetydeligt i forhold til det, som er forsvundet: Selv på de romerske affaldspladser i en knastør zone, den østlige ørken, som for visse områders vedkommende er forblevet praktisk talt uberørte siden oldtiden, viser tabet af materiale (*deperdita*-massen) sig at være enormt. Selvom soldaternes vagtrunder ved disse garnisoner var angivet måned efter måned på tjenestetavler skrevet på amforaer, er kun nogle enkelte fragmenter af disse tavler blevet fundet i disse områder, som dog var besat i 150 år eller mere.
- (3) De bevarede tekster har en tendens til ikke at være de mest interessante for historikeren (medmindre historikeren begrænser sine ambitioner til studier af den mikro-historiske eller etnologiske type). De stammer oftere fra landsbyerne end fra magtens centre, fra privathuse oftere end fra offentlige arkiver og især fra affaldspladser, der har bevaret det, som oldtidens mennesker selv havde skønnet var uden interesse, mens det, som var arkiveret for at skulle bevares i lang tid, netop er det, som er forsvundet.

- (4) Selv hvis alle papyri, som nogensinde er blevet skrevet i Ægypten, var nået frem til os, ville de kun give et fortegnede billede af den socio-økonomiske og kulturelle virkelighed i dette land. Det var nemlig kun visse omstændigheder, som gav anledning til at udfærdige et dokument. Og hvordan ville de græske papyri – som i kraft af deres antal er toneangivende for vores kendskab til det græsk-romerske Ægypten – kunne give et sandfærdigt billede af et land, hvor flertallet af indbyggerne talte ægyptisk og var analfabeter?¹¹
- (5) Hver enkelt del af dette korpus er meget ofte i en fysisk fragmentarisk tilstand, hvad der har to skadelige konsekvenser:
- De dokumenter, som har størst chance for at være komplette, er også de korteste, og dermed de mindst informative (og ofte de mest intetsigende),¹² mens registrene kun undtagelsesvis er bevaret i et omfang, som gør dem forståelige.¹³
 - Dokumentets elendige tilstand, som medfører risikable suppleringer, og de palæografiske vanskeligheder giver anledning til læse- og fortolkningsfejl. De historikere, som ikke er bevidste om den skrøbelige overlevering af de publicerede tekster, kan let blive fanget i en fælde.

I det følgende eksempel drejede det sig om et ubegrundet problem, som de første udgivere af folkeoptællinger, kendt i dag under navnet *P.Bru.x*. I 5, skaffede sig selv på halsen. Blandt børnene i en husstand figurerede et barn, i samme aldersgruppe som hans søskende, som var af samme far, men af en anden mor. Det førte til en diskussion om ægypternes polygami, hvor man henviste til modstridende vidnesbyrd hos Herodot og Diodorus Siculus. Problematikken falder til jorden to år senere, da Youtie opdager, at sønnens alder ikke skal læses $\iota\zeta$ (16 år), men $\lambda\zeta$ (36). Der var simpelt hen

11. Dette velbegrundede spørgsmål er blevet stillet af D. W. Hobson, 'Towards a Broader Context for the Study of Greco-Roman Egypt' i *Classical Views/Echos du monde classique* 1988, vol. 32 No3, pp. 353-363.

12. Men selv hvis de er komplette, er deres korthed ikke nødvendigvis et aktiv for forståelsen af dem.

13. Se nedenfor i 3.2.3 bemærkningerne om manglen på anledninger til at drage fordel af Ginis beregningsmodel med indekstal.

tale om sønnen af et første ægteskab.¹⁴ Papyrologiens historie er fuld af lærde diskussioner, som pludselig bliver irrelevante – storartede historiske tolkninger, der falder sammen som et korthus, når en papyrolog retter en fejlagtig tekst, som tolkningerne byggede på. Et andet eksempel er Heidelbergpapyrussen (*SB VI 9127*), der af sin udgiver blev tolket som en festivalliste og som med henvisning til de religiøse tjenestedage, som præsterne skulle betales for, var blevet grundlaget for dristige oversigter over fordelingen af *syntaxis*, tilskuddet fra staten til templerne i det romerske Ægypten. Ved rekonstruktionen af en tilbagevendende forkortelse – *ἀργ(ίας)* i stedet for *ἀργ(υρικαί)* – og nogle andre læsemåder viste Youtie, at det drejede sig om en liste over dage i en lærlings liv, som var arbejdsfri af forskellige årsager, og ikke kun på grund af fester. I papyrologien som andetsteds skjuler djævelen sig i detaljerne.

2.2 Det kronologiske og geografiske misforhold

Vi har set, at dette er den vigtigste skavank ved papyri som historiske kilder. Ikke alene oplyser papyrologien os kun om ét land i den antikke verden, Ægypten, men det sker også på en abrupt måde. Visse steder og perioder er overrepræsenterede, mens andre ligger hen i skygge. I 1998 benyttede W. Habermann *Heidelberger Gesamtverzeichnis* til ved hjælp af en række meget sigende grafiske oversigter at vise uligheden i fordelingen af tid og sted i de bevarede papyri.¹⁵

De bedst dokumenterede nomer er først og fremmest Arsinoïs, derefter Oxyrhynchos, så Hermoupolis og Herakleopolis. Den mest blomstrende del af landet, som også var den mest befolkede og urbaniserede, Deltaet, har kun i latterligt lille omfang leveret forkullede spor af de offentlige arkiver fra to metropoler (Thmuis og Bubastis).¹⁶ Hvad angår magtcentret Alexandria, er dets jord næsten blottet for papyrologisk dokumentation. Den eneste gruppe af papyri, som stammer derfra, er blevet udtaget af emballer-

14. Dette eksempel er citeret af H.C. Youtie i hans berømte artikel, 'The Papyrologist: Artificer of facts', *GRBS* 4, 1963, p. 28 (genoptaget i hans *Scriptiunculae* I, p. 18). I denne artikel gør Youtie hele tiden opmærksom på vanskeligheden ved at etablere en tekst og tolke den korrekt og opfordrer historikerne til at benytte papyrusudgaverne med forsigtighed. Denne papyrus er senere blevet genudgivet, og den korrekte alder er 35. Men ændringen af tallet i enhederne har ikke samme rækkevidde ... Youties intellektuelle profil minder om Louis Roberts: Denne store papyrolog har aldrig skrevet en syntese, men har utrætteligt udgivet kritiske noter.

15. W. Habermann: 'Zur chronologischen Verteilung der papyrologischen Zeugnisse', *ZPE* 122, 1998, p. 144-160.

16. Petrie har ligeledes fundet forkullede demotiske rester i Tanis.

ringen af mumier fra Abusir el-Melek (slutningen af den ptolemæiske period og fra Augustus' tid).

Det 2. århundrede e.Kr. er det århundrede i hele den tusindårige papyrusperiode, der har produceret flest papyri; det 5. århundrede e.Kr. i kristen tid er det fattigste. Men det er ptolemæertiden, hvor misforholdet er mest udtalt: Dokumentationen er næsten ikke-eksisterende for regimets første 50 år. Faktisk er størstedelen af de ptolemæiske papyri hentet fra emballeringen af mumier, men det er først fra Ptolemæus II Philadelphos, at mumiefabrikkerne begyndte at bruge papyri (og ikke kun af linned og palmefibre som tidligere). Til gengæld findes de til overflod i de sidste 60 år af 3. årh. e.Kr.,¹⁷ men det drejer sig især om de såkaldte Petrie- og Lille-papyri, udtaget af emballeringer fra Gurob, Ghoran og Magdola, om Hibeh-papyri og især om Zenons papyri. De er alle fra Mellem-Ægypten og specielt fra Fayum, en nome der er atypisk på grund af sin størrelse og sin karakter som værksted for udnyttelsen af det koloniserede område. Store hydrauliske arbejder gav mulighed for at indvinde landbrugsjord i ørkenen og i sumpene, og en mængde kleruchier større end andetsteds blev etableret dér. Selve Zenons arkiver, som udgør mere end halvdelen af de ptolemæiske tekster fra Fayum, stammer fra et kunstigt og kortvarigt miljø, en *dōrea* fra Ptolemaios IIs finansministerium. Langt fra at være en repræsentant for de græske emigranter i Ægypten, som Rostovtzeff anså ham for (*A Large Estate in Egypt in the Third Century BC*, 1922), havde Zenon nogle ekstraordinære funktioner.¹⁸

2. årh. f.Kr. er domineret af fund af papyri, der har tjent som indpakning af mumier fra begravellespladserne i Philadelphia (*BGU VII*) og især i Tebtynis. Fra dette sidste område kommer især papirerne fra landsbyskriverne (*komogrammateis*) i Kerkeosiris (199-99 f.Kr.), heriblandt Menches, som har skaffet sig berømmelse takket være adskillige landsbymonografier skrevet ud fra dette materiale. Fra 2. årh. f.Kr. stammer også adskillige velkendte samlinger: i Thebaïs de forskellige samlinger af tosprogede arkiver – private og notariale fra Hathortemplet – fra Pathyris (186-88 f.Kr.) og choachyternes papirer fra Thebens nekropol (182-98 f.Kr.), og i Memphis arkiverne fra Serapeums eneboere (199-100 f.Kr.). 1. årh. f.Kr. er til gengæld meget sparsomt repræ-

17. Den anden lige så veldokumenterede periode er 2. årh. e.Kr.

18. Danske læsere vil kunne se det samme synspunkt udtrykt i Carsten Høeg, *En græsk Forretningsmand i de III Aarhundrede f. Chr.*, (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskningen Nr. 147) 1927.

senteret ved dokumenterne fra mumie-kartonnage i Abusir el-Malek og dem, der kommer fra Alexandria og Herakleopolis.

De papyri, som kommer fra mumiekartonnage, har stor værdi for historikerne, fordi de ofte stammer fra institutionsarkiver. Således bemærker K. Geens, at selvom antallet af papyri fra kejsertiden langt overgår ptolemæertidens, så er det alligevel fra den sidstnævnte, at størstedelen af de offentlige bankierarkiver stammer, takket være den praksis at genbruge de offentlige administrationers affaldspapirer til mumiekartonnage. I romersk tid er der ikke længere kartonnage, og fundene kommer især fra de private boligområder og affaldet derfra.

Repræsentationen af byer og landområder er ligeledes ulige fordelt. Indtil det 4. årh. e.Kr. kommer de fleste papyri fra landsbyerne i Fayum, hvor landsbyerne var vigtigere og mere blomstrende end andetsteds. I romertiden har kun to metropoler ud af de ca. 40, som har eksisteret, leveret betydningsfulde mængder af papyri: Oxyrhynchos og Hermoupolis, som også er veldokumenterede i den byzantinske periode. Til gengæld er de tilsvarende nomers landsbyer kun kendt indirekte, for det er kun metropolen, der er blevet udgravet. De private arkiver, som stammer herfra, er forretningspapirer fra ejerne, der lever i byen og lejer deres jorder ud til landsbybeboere. Med hensyn til dokumentationen for landsbyerne i den byzantinske periode og begyndelsen af den islamiske periode er den bedste kilde Aphrodite.

De hydrologiske og klimatiske betingelser, tilfældighederne omkring bevarelsen af depoterne fra antikken eller i forbindelse med udgravningerne er ikke alene ansvarlige for kildernes betydning. Den har også været afhængig af udgravernes (og deres sponsores) kulturelle præferencer. Således ville Oxyrhynchos have kunnet forsyne os med et vigtigt korpus af arabiske papyri, men Grenfell og Hunt interesserede sig ikke tilstrækkeligt for at grave i den zone, hvor de havde fundet sådanne: 'Vi har kun lige snuset til højene fra det 6. eller 7. århundrede. Hvis nogen har interesse i arabiske dokumenter fra den islamiske højperiode og fra middelalderen, er der et umådelig stort uspoleret arkæologisk område at udforske. Derimod bliver relevansen og vigtigheden af græske papyri hastigt mindre efter det 4. årh.'¹⁹ Specialisterne i den protobyzantinske periode vil sætte pris på det.

19. Grenfell, Hunt i *EES Archaeological Report* 14, 1904-5, p. 14.

Denne lidt nedslående oversigt kalder på to bemærkninger. Den manglende sammenhæng i data bevirker, at papyrusmaterialet egner sig dårligt til strukturhistorien, der giver så gode resultater med hensyn til demografi og økonomi, eftersom den giver mulighed for at opstille diakrone rækker af taldata, som kan sammenlignes og danne basis for at fastlægge udviklinger. Men i papyrologien er de diakrone rækker altid korte, altid abrupte.²⁰

På den anden side maner hullerne i det dokumentariske materiale til varsomhed med argumenter *a silentio*: før man giver en historisk eller institutionel begrundelse (oprør, epidemi ...) for et manglende belæg, skal man spørge sig selv, om kildernes tavshed ikke bare skyldes tilfældigheder ved konserveringen og i arkæologien.

3. Kunsten at anvende det der er tilbage

3.1. At inddele i grupper

Historikeren Moses Finley, som introducerede Lucien Febvre, grundlæggeren af 'Den annalistiske skole, og hans teorier i den antikke historieforskning, sammenligner den informative værdi af et dokument, som bliver studeret uden for den gruppe, det indgår i, med informationsværdien af en togbillet.²¹ Heldigvis har papyri ofte overlevet tidens tand gruppevis.

I fasen med tydning og etablering af teksten giver etableringen af en gruppering mulighed for at underbygge tvivlsomme læsemåder eller at fylde eventuelle lakuner, altså at forbedre den information, der ligger i dokumentet. I kommentarfasen giver den det mindstemål af perspektivering, som er nødvendig for at forstå det korrekt. Historikeren kan heller ikke undvære den. Allerede i 1961 gjorde Louis Robert i sit kapitel i værket *L'histoire et ses méthodes* (i *Encyclopédie de la Pléiade*) sig til talsmand for

20. Cf. Fr. Furet: 'Le quantitatif en histoire' i J. Le Goff, P. Nora (ed.), *Faire de l'histoire*, I, p. 50: 'I virkeligheden er kildeproblemet for historikerne ikke så meget totale lakuner som de ufuldstændige grupper; ikke kun på grund af inter- eller ekstrapolering, men som følge af de kronologiske bedrag, de er tilbøjelige til at medføre'

21. *Annales ESC* 37, 1982, p. 709.

nødvendigheden af en nyopdeling i flydende grupper²² af indskrifter, og indskrifter er jo primærkilder som rejser de samme problemer med hensyn til tolkning og brug som papyrusmaterialet.

Tilfældighederne ved konserveringen og opdagelsen af papyri har åbnet for eksistensen af tilstrækkeligt sammenhængende enheder og har muliggjort fremskridt i forskningen af et individ eller en familie. Papyrologien fører i dette tilfælde til 'mikrohistorie', som er en af strømningerne i den moderne historiografi. Studiet af visse landsbyer, som har et fyldigt papyrologisk materiale, tillader redaktionen af landsbymonografier, en kanonisk dokumentargenre, i historiografien for senere perioder (her kommer man straks til at tænke på den klassiske *Montaillou* af E. Leroy-Ladurie). P. van Minnen påpeger således, at Theadelphias undergrund har leveret papyri fra 1. årh. e.Kr. til 4. årh. e.Kr., og disse har gjort det muligt at klarlægge signifikante udviklinger over fire århundreder i strukturen af jordejendomme og i visse dyrkningsmetoder på jordene i denne landsby i Fayum.²³ I sidstnævnte tilfælde, hvor kildernes tilstand tillader et diakront studie ud fra taldata, begynder serieopstillingen at ligne strukturhistorien. I papyrologien har IT-værktøjerne i høj grad gjort denne indsamling af data lettere, først og fremmest ved søgning på nøgleord i de græske og latinske tekster i databasen med dokumentariske papyri eller i fordelingsnøglerne i baserne i *Heidelberg Gesamtverzeichnis* og *Trismegistos*.

22. 'Grupperingsprincippet er virkelig et væsentligt princip. En enkeltstående indskrift giver kun en del af sit budskab; den får først sin virkelige betydning, når den indgår i en gruppe. Jo mere righoldig og varieret gruppen er, jo mere interessant bliver indskriften. [...] Indskriften skal på samme tid indsættes i rækken af indskrifter fra samme sted, samme epoke og samme emne. På den måde er der rådet bod på indskriftens oprindelige utilstrækkelighed, det isolerede og partielle dokument' (*o.l.*, p. 473). På det tidspunkt syntes L. Robert ikke at overveje en anden grupperingsmetode end offentliggørelsen i begrundede *corpora* og han beklagede papyrologiens sendrægtighed: 'Epigrafikken var utvivlsomt den første, og i hvert fald den mest heldige med at opstille samlinger og at vise vejen. De andre såkaldte hjælpevidenskaber har ikke været i samme lykkelige situation. [...] Papyrologien er som ny videnskab endnu i fasen med offentliggørelsen i samlinger, i værste tilfælde afhængig af hvem der har erhvervet dem, og dokumenterne i et fund bliver ofte delt mellem adskillige aftagere, som det nu passer købernes krav. Som den eneste har Wilcken gjort en begyndelse på opstilling i korpus med sin storartede *Urkunden der Ptolemäerzeit*' (*ibid.*). Papyrologien har, hvis den organisatorisk nogensinde har haltet efter epigrafikken, opvejet forsinkelsen med helt anderledes raffinerede og effektive løsninger (opbyggelsen af søgeredskaber, nu elektronisk) end udgivelsen af *corpora*.

23. 'Agriculture and the "Taxes-and-Trade" Model in Roman Egypt', *ZPE* 133, 2000, p. 216.

Jeg vil nu vise to cases, som anskueliggør den historiske viden, man kan opnå ved grupperingsmetoden. I den første er gruppen en kompleks materialesamling, der grupperer forskellige dokumentgenrer vedrørende transport af skat i form af korn i den byzantinske og arabiske periode; analysen, som har medført en radikal ændring i opfattelsen af dette korns destination, er rent videnskabelig. Mit andet eksempel drejer sig om grupperingen af en type dokumenter ved hjælp af statistiske metoder.

3.1.1. Sammenstillingen af et tematisk materiale: de formodede tildelinger af kornhøsten til klostret i Metanoia

Ud fra adskillige kvitteringer for korn, der er betalt som skat, hvori det er udspecificeret, at det er blevet læsset på både, som tilhørte Sankt Pachomius' kloster i Metanoia beliggende i Alexandrias omegn, har historikerne i lang tid gentaget, at dette etablerment fik sine indtægter fra den civile kornproduktion (*embolē*) og sendte sine skibe til Øvre-Ægypten for at inddrive kornafgifterne hos skatteyderne. Denne tolkning går tilbage til indledningen til udgivelsen af *P.Cair.Masp.* III 67286, hvor der er aftrykt to af disse kvitteringer. De dokumenterer afskibningen af 5759 artaber i *embolē*, som landsbyen Aphrodite var pligtig til ved to på hinanden følgende årlige skatteansættelser. Jean Maspero skrev: 'Dette hus [Metanoia] modtog, efter ordre fra en eller anden gudfrygtig *basileus*, en del af det offentlige korn.'²⁴ Forklaringen blev hængende, indtil R. Rémondon tog fat på materialet.²⁵ Han konstaterer først en historisk usandsynlighed: Ved at sammenligne skatteprocenterne med prosopografien af de ansatte ved *logisterion* i Hermoupolis, som har udfærdiget nogle af disse kvitteringer, konstaterer Rémondon, at de seneste af disse dokumenter er blevet redigeret enten under sassanidebesættelsen eller lige efter den arabiske erobring af Ægypten. Men, bemærker han, 'det er svært at forstå at en ikke-kristen magt, som er fjendtligt stemt over for Byzans, skulle have overladt udkommet af skattepligtigt korn til et kloster.' Ved at underkaste skattedokumenterne fra Aphrodite, som er ældre, en kritisk analyse, viser Rémondon,

24. Hos historikerne er det blevet til, at klostrene, og i særdeleshed Metanoia, havde ret til en del af det private korn. H.I. Marrou går endnu længere og taler mærkeligt nok om en 'udbytning' fra Metanoiamunkenes side (*P.Fouadler*, p. 181, n. 3). *Basileus*, i.e. kejser.

25. R. Rémondon: 'Le monastère alexandrin de la Metanoia était-il bénéficiaire du fisc ou à son service?' i *Studi in onore di Edoardo Volterra*, V, 1971, p. 769-781.

at mængden af skat i form af korn, som år efter år blev indskibet på Metanoias både, ikke svarer til en del, men til den totale årlige mængde, der blev opkrævet af de berørte skatteydere (først og fremmest landsbyen Aphrodite). Det ville være ubegribeligt, at et kloster modtog det i sin helhed, selv i årene med den mest magre høst, og at det oven i købet tager for sig af retterne ved kilden 'uden at vente på, at kornet bliver samlet i Alexandrias kornkamre og at det får noget af den årlige private kornproduktion' (o.l., p. 779).

Det er interessant, at den første fortolkning, den fejlagtige, ikke stammer fra en forkert læsning, men fra en forudfattet mening, som blev holdt i live af dokumenterede tilfælde af begunstigelser fra kejsere over for kristne institutioner. Det krævede en historiker (som var tilstrækkelig godt inde i perioden til at opsnuse det, som ikke 'stemte overens' med niveauet i konjunkturen, beløbene og den gældende procedure) i samarbejde med en papyrolog (godt inde i gamle udgaver, hvor de græske tekster uden accenter, oversættelse eller kommentar er svære at læse med deres ikke opløste symboler og forkortelser) at gøre sig fri af den traditionelle tolkning og give det en anden, fuldstændig paradoksal: Klostret var et transportmellemed. Det er, hvad Paul Veyne kalder 'at erkende tingenes originalitet'.²⁶

Rémondons tolkning er efterfølgende blevet bekræftet og uddybet i en artikel af J. Gascoü og J.-L. Fournet, som viser, at ikke kun Metanoia, men også Sankt Pachomius' klostre i almindelighed havde specialiseret sig i flodtransport. De bemærker, at når dette først er blevet erkendt, springer utallige ting i øjnene og giver mening: Helt modsat beliggenheden af andre klostre (de ligger isoleret i ørkenen) er disse etableringer placeret så tæt på Nilen som muligt; og Sankt Pachomius' regel, ligesom de hagiografiske tekster, som omhandler pachomiusmunke, afslører mange hentydninger til færgemunke.²⁷

26. *Comment on écrit l'histoire*, Paris 1978, p. 145. Og længere nede: 'Historien har evnen til at gøre os desorienterede; den konfronterer os ustandseligt med mærkværdigheder, og vores mest naturlige reaktion er ikke at få øje på dem. Det ligger os fjernt at konstatere, at vi ikke har den rigtige nøgle, ja, vi opfatter ikke engang, at der er en lås, der skal åbnes'.

27. J.-L. Fournet, J. Gascoü: 'Moines pachômiens et batellerie' i Chr. Décobert: *Alexandrie médiévale* 2, p. 23-45 (Études alexandrines 8, 2002).

3.1.2. Gruppering af en dokumenttype: angivelserne om folkeoptælling

Angivelserne om folkeoptælling (*kat' oikian apographai*) er små tørre og banale dokumenter med enslydende formuleringer. De er på ny blevet gransket af en historiker, som også er papyrolog, Roger Bagnall, og af en demograf, Bruce Frier.²⁸ Igennem adskillige år har Bagnall rejst verden rundt for at verificere læsninger på de originaltekster, som allerede var publiceret, og for at forøge sit korpus ved at udgive endnu uudgivne. Frier har til projektet bidraget med sin viden om demografi fra andre områder i andre perioder og med sin store sikkerhed i statistiske metoder, specielt når det drejede sig om at få noget ud af data af utilstrækkelig kvalitet. Deres samarbejde har betydet mange fremskridt i det kvantitative og kvalitative kendskab til demografien i det antikke Ægypten.

Efter den laveste beregning talte det romerske Ægypten mellem 3 og 5 millioner indbyggere. Fra 33/34 til 257/258 har alle familieoverhovederne hvert fjortende år afleveret en opgørelse over deres faste ejendom og over personer, som levede under deres tag, med præcisering af familierelationer og alder. Folketællingerne er attesteret, på grundlag af en anden proces, allerede fra Augustus' tid. Misforholdet mellem antallet af de opgørelser, som er blevet foretaget, og de opgørelser, som er nået frem til os (300, og ikke altid i velbevaret stand) er kolossalt. Desuden indeholdt 233 ud af disse 300 angivelser et minimum af brugbare data. Tre fjerdedele stammer fra to nomer ud af de ca. 50, som det romerske Ægypten omfattede, nemlig Arsinoïs og Oxyrhynchos. Ud af de 233 anvendelige angivelser kommer de 117 fra indbyggere i metropoler, som altså er overrepræsenterede i forhold til landsbyerne, da man skønner, at landsbypopulationen var omtrent det dobbelte af bycentrene. Der er ingen opgørelse fra en alexandriner. Alligevel er 167 af de 233 anvendelige dokumenter tilstrækkeligt bevarede til at man kan få kendskab til familiestrukturen (og man skal ikke glemme, at en kort tekst, som kommer fra en lille husstand, har større chance for at blive bevaret i sin helhed end en lang tekst, således at de små familier også er overrepræsenterede). Den alder, som er angivet for mændene, er mindre pålidelig end for kvinderne, som ikke er underkastet *laographia*. Skatteyderne forsøgte at underdrive drengenes virkelige alder for at udskyde det tidspunkt, hvor de skulle betale kopskat (14 år) og overdrive alderen for de ældre mænd, som ophørte med at betale den som 60-årige. Det er også sandsynligt, at

28. R. S. Bagnall, B. W. Frier: *The Demography of Roman Egypt*, Cambridge 1994.

man havde held til at skjule eksistensen af nogle hankønsvæsener. Endelig indeholder databasen med individer, som er nævnt i disse angivelser, kun 1084 poster. Og alligevel er dette korpus i kvantitet som i kvalitet den bedste eksisterende kilde til det demografiske studie af et antikt samfund.

Selvom en så spinkel dokumentation ikke giver mulighed for at opdage kronologiske ændringer i demografien, har de to forfattere ikke desto mindre kunnet opnå bemærkelsesværdige resultater med en tilstrækkelig grad af pålidelighed (som man endog kan regne på!). Her er et eksempel:

Familiestrukturen er forskellig for by og land. Familierne i landsbyerne er større, mere komplekse (adskillige par lever under samme tag, i storfamilier); til gengæld har man færre lejere og færre slaver end i byen. Slaverne er næsten altid husslaver, og det er for størstedelen kvinder. Blandt slaverne bliver mændene helt tydeligt hurtigere frigivet end kvinderne. Ægteskaber mellem bror og søster synes mere udbredte i byerne end på landet og mere almindelige i Arsinoïs end andre steder; det er altid førstegangsægteskaber mellem unge partnere. De modne mænd, enkemænd eller fraskilte indgår aldrig blodsbeslægtede ægteskaber. I stedet for at bryde op og stifte ny bolig fortsætter de nygifte med at bo sammen med (mandens) forældre. Kvinderne begynder at blive gift i 12-års alderen, men disse tidlige ægteskaber gælder mest for pigerne på landet. I byen bliver kvinderne gift omkring de 20 år. Det var ikke nødvendigvis let for en ung mand at finde en ægtefælle, først og fremmest fordi der var lidt flere mænd end kvinder, dernæst fordi de unge mænd konkurrerede med de gråskæggede. Mens kvinderne – enker eller fraskilte – kun sjældent gifter sig igen efter de 35 år, er det samme ikke tilfældet for enkemænd eller fraskilte mænd, som gerne indgik nyt ægteskab med en ung kvinde.

3.2. Fremgangsmåde ved behandling af data lånt fra andre discipliner

De historiske fakta er ofte sociale, kollektive, statistiske: demografi, økonomi, vaner. Man opdager dem først nederst i additionskolonnen.
P. Veyne (*Comment on écrit l'histoire*, p. 144)

BIBL. A. Bowman, A. Wilson (ed.): *Quantifying the Roman Economy. Methods and Problems*, Oxford, 2009.

Efter 2. Verdenskrig har man udviklet matematiske analysemetoder med komplekse systemer for at hjælpe stater, institutioner og foretagender med at tage væsentlige beslutninger. Historieforskningen, især den økonomiske og sociale, har ikke været skånet for besættelsen af tal. Det har den antikke historieforskning heller ikke, på trods af dens fattigdom på taldata og deres notoriske mangel på troværdighed i de tekster, som vi har gennem håndskriftsoverleveringen. M. Finley citerer²⁹ følgende ord af A.H.M. Jones fra hans tiltrædelsesforelæsning på Londons Universitet:

Det væsentligste problem, som historikeren i antik økonomi bliver stillet overfor, er af en sådan art, at jeg knap nok vover at tale om det foran et stort publikum [...] af frygt for at bringe den antikke historieforskning i miskredit. Det er imidlertid lidet sandsynligt, at jeg kan holde den forsædelige sandhed skjult i lang tid: Der eksisterer ingen statistik i antik historieforskning.

Imidlertid bugner papyri af tal, som har den fordel ikke at være blevet forvansket af de antikke forfattere eller ødelagt i håndskriftsoverleveringen. De kan forekomme irrelevante, fordi de svarer til enten ufuldstændige eller anekdotiske aspekter af virkeligheden. Men den anekdotiske karakter af data (numeriske eller andre) bliver ikke af den grund nødvendigvis bundfald i den historiske udspørgen, hvis man erkender, at enhver faktum har en dobbelt dimension, en individuel og en social.³⁰ Ofte og oftere forsøger

29. *AnnESC* 37, 1982, p. 697.

30. Det er det, P. Veyne kalder 'spécificité', ifølge hvilken hver enkelt enhed (menneske, ting, begreb) er repræsentant for en kategori, og det giver mulighed for at gøre den til genstand for historisk forskning (forudsat at historikeren er begrebsmæssigt klædt på til at identificere den pågældende kategori).

man altså at benytte disse lag af tal, som i det mindste har den fordel, at de er pålidelige (hvis ellers de er korrekt læst af udgiverne).

Bagnalls og Friers bog, som jeg har valgt som eksempel på gruppeinddelingen, illustrerer også benyttelsen af kognitive metoder lånt fra de humanistiske videnskaber inden for det filologiske arbejdsområde. Det er en tendens, som har gjort sig gældende siden 90'erne. De data, som papyri giver (normalt de som er kvantitative eller kvantificerbare) danner grundlag for behandlingsmetoder, som – hvor fremmede de end måtte være for den filologiske kultur – åbner besnærende perspektiver for, hvad man kan få papyrusmaterialet til at fortælle. Brugen af dem hviler på det postulat, at det antikke Ægypten også er omfattet af visse regler eller konstanter i de menneskelige samfundsfunktioner, regler og konstanter, som er blevet påvist af samfundsvidenskaberne (antropologi, sociologi, geografi, økonomi og demografi). Det er således legitimt at forsøge at tolke papyri ud fra disse regler og disse modeller.

Disse metodetilgange er skabt til at formere sig i det uendelige. Vi skal vise nogle af dem gennem cases.

3.2.1. Folkeoptællinger ud fra mortalitetstabeller

For at studere den romerske familie har R.P. Saller som udgangspunkt brugt dødelighedsmodellen 'level 3 West' opstillet af A.J. Coale, P. Demeny og B. Vaughan: *Regional Model Life Tables and Stable Populations*, New York 1983. Denne model, som går ud fra en forventning ved fødslen om at leve 25 år, var ifølge Saller den, som passede bedst til antikken.³¹ Ud fra disse tabeller har han, takket være særlig software, udarbejdet tabeller, der simulerer det sandsynlige familiemiljø for et individ i en given alder.³² Sabine Hübner har fået den idé på et præcist område at sammenligne disse simulationer med de data, som findes i folketællingsmaterialet fra det romerske Ægypten.³³ Mens de første viser, at en mand over 50 år har 69 % chance for at have en søn i live (*o.l.* p. 52, table 3.1.e), opdager Hübner, at i folketællingsmaterialet har 87,5 % af mænd over 50 år en søn i live under samme tag som dem selv. Da de voksne sønner ofte boede

31. R.P. Saller: *Patriarchy, Property and Death in the Roman Family*, Cambridge 1997, p. 23.

32. Saller: *o.l.*, p. 44.

33. 'Brother-Sister Marriage in Roman Egypt', *JRS* 97, 2007, p. 36-38.

et andet sted end hjemme, burde procenten være endnu højere. Sammenligningen af de empiriske data med de demografiske simuleringer tjener altså til at påvise et uventet misforhold, som det så stod tilbage at tolke. S. Hübner forklarer det – måske med rette – med den praksis, man havde med at adoptere børn af hankøn, når man ikke havde nogen eller ikke havde nogen længere.

3.2.2. Den regressive beregningsmåde anvendt på landsbyerne i Arsinoïs i lagidetiden

I 2004 udgav W. Clarysse og Katja Müller en administrativ fortegnelse dateret til 150 f.Kr. eller 139 f.Kr. over den kornmængde, der var godskrevet for landsbyen Bacchias (Arsinoïs). Forfatteren til denne fortegnelse var *antigraphus* fra *ergasterion* i Bacchias.³⁴ Ergasterierne, som kun er attesteret i 3. og 2. årh. f.Kr. i Arsinoïs, ser ud til at være regnskabskontorer, som dækkede flere kornkamre. Det ville derfor være logisk at tro, at de kun fandtes i vigtige landsbyer (altså med større population), hvor de fungerede som regionale administrationscentre. Er tilstedeværelsen af et *ergasterion* i Bacchias (hvis indbyggertal man ikke kender) en indikator for, at Bacchias skulle være en af disse store landsbyer?

Metoden med den mangesidige regressive lineære beregningsmåde³⁵ giver mulighed for at teste denne hypotese, når man støtter sig til flere kendte data. Der eksisterer 16 landsbyer i Arsinoïs, som man kender indbyggertallet for i ptolemæertiden, og om hvilke man med en tilstrækkelig stor grad af sandsynlighed ved, om de råder eller ikke råder over et bestemt antal offentlighedspersoner eller udstyr (lad os kalde det 'faciliteter'), 12 i alt, som går fra byskriver (komogrammaten) til fængsel over politimyndighed, bad, sportsplads, kornmagasin og netop *ergasterion*.

Disse data tillader at opstille og løse en kompleks ligning, der består af 16 ligninger med 13 ubekendte, idet man går ud fra princippet om, at i hvert fald nogle af disse 'faciliteter' er til stede ved en bestemt befolkningmængde. Sagt på en anden måde: Hver af disse faciliteter har større eller mindre betydning for en total population i en

34. 'Tax Grain from Bakchias and Ptolemaic Ergasteria' i *Studi di Egittologia e di Papirologia* 1, 2004, p. 53-58.

35. Den regressive beregningsmåde gør det muligt at verificere eller kaste lys over eksistensen af en forbindelse mellem to grupper data, fx mellem priser på den ene side og afstanden mellem salgssted og produktionssted på den anden.

landsby. De 13 ubekendte er antallet af indbyggere, der er knyttet til tilstedeværelsen af hver af de 12 faciliteter i disse landsbyer plus minimumstallet for indbyggere i en landsby. Disse ubekendte er koefficienter, eftersom man skal gange dem med 1 eller 0, alt efter om faciliteten er til stede eller ikke til stede i en given landsby. Tallet (bekendt) for indbyggere i hver landsby i corpus er summen af koefficienter, der svarer til de faciliteter, som findes dér, og minimumstallet for indbyggerne. Af løsningen af denne komplekse ligning får man især, at hvis tilstedeværelsen af en byskriver (komogrammateus) ikke har nogen betydning for en landsbys population, implicerer et fængsels tilstedeværelse, at landsbyen ud over minimumstallet på 147,5 indbyggere og koefficienterne bundet til eventuelle andre faciliteter har 1032 indbyggere. Efter fængslet er sportspladsen den facilitet, som har den højeste koefficient. Til gengæld bidrager *ergasterion* kun med 3,4 indbyggere til populationen i de landsbyer, hvor den er dokumenteret. Det er derfor ikke af tilstedeværelsen af et *ergasterion* i Bacchias, at man kan slutte, at denne landsby var et vigtigt center.

3.2.3. *Ginis indekstal*

Denne metode giver med et tal mellem 0 og 1 mulighed for at beregne det ulige forhold (eller ulighedsgraden) i udbredelsen af en type genstand blandt dets forskellige forekomster, fx jordbesiddelse på en landsbys område. 0 repræsenterer den maksimale procentdel af lighed (alle indbyggere skulle besidde lige stort areal, 1 den maksimale procentdel af ulighed (al jorden skulle tilhøre én ejer). Takket være dette indekstal kan man ideelt set sammenligne ulighedsgraden i fordelingen af fast ejendom mellem forskellige steder, eller ét sted i forskellige perioder ... forudsat at man råder over tal. Men Paul Schubert, som jeg henviser til for en detaljeret fremstilling belyst med eksempler ud fra Ginis indekstal, vurderer antallet af de papyri, som har et tilstrækkelig stort materiale til at blive underkastet denne beregning, til kun ca. 10.³⁶

36. P. Schubert: *Philadelphie. Un village égyptien en mutation entre le IIe et le IIIe siècle ap. J.-C.*, Bâle 2007, p. 119-134. P. 131 : 'Beregningen af ulighedsfaktoren er et stærkt værktøj, men er alvorligt begrænset af dokumentationens fragmentariske og usammenlignelige karakter.'

3.2.4. P.Count. og Zipfs lov

Ligesom W. Clarysse og D. J. Thompson var i færd med at publicere skatteregistre fra det 3. årh. f.Kr., som leverede antallet af skatteydere i 36 beboede centre i Arsinoïs, har Katja Müller ud fra disse tal forsøgt at opstille 'Loven om rang-størrelse' (eller Zipfs lov, som inden for et givet urbant område sammenkæder en bys indbyggertal og dens placering (i indbyggertal) i dette område (den mest befolkede by placeres som nr. 1)).³⁷ Denne lov, anskueliggjort af G. K. Zipf med udgangspunkt i en frekvensundersøgelse af ord i Joyces *Ulysses* skulle være gældende for enhver menneskelig aktivitet, fx de urbane systemer, som geograferne og sociologerne ofte bruger den til. I stedet for at klassificere ordene i faldende hyppighed, indrangerer man byerne efter faldende størrelse, udregnet efter antal indbyggere. Loven om rang-størrelse, hvis forklaring forbliver gådefuld, har kunnet kaldes 'et af de mest forbavsende fænomener i økonomi og i samfundsvidenskaberne i almindelighed'.³⁸ Den numeriske forskel mellem to byer, som følger umiddelbart efter hinanden i hierarkiet, er forholdsmæssigt konstant (i hvert fald for byerne øverst i gruppen) og kan vises med en jævnt faldende kurve. Faldet er udtrykt ved hjælp af en hierarkiseringskoefficient. Hvis denne = 1, vil populationen i byen på andenpladsen være halvdelen, byen på tredjepladsen en fjerdedel af byen på førstepladsen og så fremdeles. Koefficienten 1 svarer til en fordeling, der bliver betragtet som 'normal', hvor systemet helt af sig selv skulle have fundet sin ligevægt. Men alle byområderne passer ikke til denne model: Hvis koefficienten er mindre end 1, er størrelsesforskellen mellem byerne mindre, således at området rummer adskillige vigtige centre og derfor – for det samme antal byer – vil rumme en større population totalt set. Det er netop hypotesen, som Katja Müller konstaterer for Fayum. Denne tilstedeværelse af store landsbyer ved siden af metropolen repræsenterer en afvigelse i forhold til loven om rang-størrelse, men også i forhold til situationen i det før-ptolemæiske Ægypten, som ser ud til at have tilhørt samfund, hvor hierarkiseringskoefficienten er større end 1 (en fordeling kaldt 'à primatie'). Adskillige indicier antyder en kraftig diskrepans mellem metropolens population og den største landsby i en nome.

37. K. Müller: 'Ptolemaic Settlements in Space. Settlement Size and Hierarchy in the Fayum' *APF* 48, 2002, p. 107-125.

38. X. Gabaix, Y. Ioannidès: 'The Evolution of City Sizes Distribution' i *Handbook of Regional and Urban Economics*, vol. 4, Amsterdam 2004, p. 2739 (citeret af A. Schaffar: 'La loi de Zipf est-elle pertinente?', foredrag i 2008 ved 45. kollokvium i l'ASRDLE, findes online).

Den overraskende hierarkiseringsfordeling af de beboede steder i Fayum kan kun være konsekvensen af oaseopdyrkningen under de første ptolemæere, som grundlagde talrige landsbyer. Men arkæologien har vist, at nogle af disse nye grundlæggelser kunne være imponerende (fx Dionysias). På den anden side, mens Müllers koefficient sættes til 0,5 for hele Fayum, er den 0,9 for den eneste *meris* i Themistos (det bedst dokumenterede med 24 tilfælde, hvor indbyggertallet er kendt). Fordelingen ser ud til at være nær ved det 'normale', hvad der hverken passer til den ægyptiske à primatie-model, eller til hele Fayum. Müller giver følgende forklaring: Fordelingen har reguleret sig, så den nærmede sig det 'normale' takket være den hastigt voksende fremkomst af små landsbyer rundt om de store ptolemæiske grundlæggelser. Da denne spontane udvikling nødvendigvis har strakt sig over tid, og da skatteregistrene, som bevidner det, dateres fra ca. 250-230 f.Kr., lægger inddragelsen af loven om rang-størrelse op til den antagelse, at de første ptolemæiske grundlæggelser og begyndelsen af Fayums opdyrking er ældre end man almindeligvis tror og kunne gå tilbage til Ptolemaios I. Tanken om at de stammer fra slutningen af Ptolemaios IIs regeringsperiode kan derfor være et resultat af kildematerialet: Papyri fra før denne periode er meget sjældne – måske fordi praksis med at genbruge de udrangerede arkiver til mumiekartonnage endnu ikke eksisterede.

Loven om rangstørrelse har ikke desto mindre i adskillige år været genstand for forbehold, særligt fordi resultaterne, når materialet er begrænset, varierer betragteligt alt efter den valgte regnemetode (de mest sammenfaldende resultater, altså de sikreste, er opnået med et materiale på mellem 100 og 200).³⁹ Man har også bemærket, at når materialet er tyndt, er hierarkiseringskoefficienten altid lavere end 1. Det er et problem, som angår alle de matematiske metoder, man bruger i papyrologien. Hvis tilflugten til matematikken giver en fernis af videnskabelig nøjagtighed til vore filologiske studier, kan loven om de store tal ikke benyttes og minimere sikkerhedsmarginerne.

39. A. Schaffar, p. 15. Nogle har endda fremsat den hypotese, at loven om rang-størrelse skulle være en 'fiktiv konstruktion' (*ibid.* p. 4).

3.2.5. *Analysen af netværk*

Områdeanalysen fritager også for kvantificeringen, eftersom dens arbejdsfelt er antallet af forekomsten af enkeltdele (genstande⁴⁰ eller personer) i et givet corpus og den studerer kombinationen af dem. G. Ruffini har specialiseret sig i denne metode, som benytter sig af specialiseret software, til at anvende de kvantitative analysemetoder af netværk på forskellige corpora. Ruffini har således underkastet landsbyerne i nomen Oxyrhynchos nogle optællinger for fx at udregne centralitetsgraden for hver landsby, i.e. antallet af landsbyer, som den står i relation til (Ruffini definerer 'relation' som det at to landsbyer er nævnt sammen i samme papyrus) eller intensitetsgraden af relation mellem to landsbyer (i.e. antallet af referencer til de to samme landsbyer i materialet fra Oxyrhynchos). Således kan man måle en landsbys vigtighed (som sandsynligvis afspejlede sig i dens størrelse). Takona var knyttet sammen med 199 andre landsbyer og synes at have været den vigtigste bebyggelse i Oxyrhynchos. Man kan også deraf udlede en lokal centralisering med flere knudepunktslandsbyer, og det viser, at de mindste landsbyer ikke agerede direkte indbyrdes, men ved vigtigere landsbyers mellemkomst.⁴¹ Ruffini benytter sig også af netværksanalysen til at give modeller for forøgelsen af landejendomme. Mens ejendommene i Apion synes erhvervet på må og få, vokser de i Aphrodite ved inddragelse af naboejendomme.⁴²

40. Det drejer sig ikke nødvendigvis om sociale netværk: Andre discipliner end sociologien benytter sig faktisk af netværksanalysen, fx geografi eller økonomi.

41. G. Ruffini: 'New Approaches to Oxyrhynchite Topography', *PapCongr.* XXIV, p. 965-978.

42. G. Ruffini: *Social Networks in Byzantine Egypt*, New York 2005, p. 96.

3.3. Modelopbygningen og komparatismen

‘Noget af det sjoveste, jeg har oplevet ved romersk historie, har været at opbygge modeller’

K. Hopkins⁴³

Man støder i papyrologiens sekundærlitteratur ustandselig på begrebet model. Det er lånt fra naturvidenskaben, som benytter matematiske modeller, og det har bredt sig til de humanistiske videnskaber, deriblandt historieforskningen. Men man skal ikke nære illusioner om brugen af den.

‘Modellerne’ i historie udgår ikke fra den matematiske formalisering,⁴⁴ de er kun forklarende. I historieforskernes jargon er ‘model’ et forskønnende synonym for ‘helhedsopfattelse’ eller ‘fortolkning’ af hypotetisk natur.⁴⁵ I dette eksempel bliver termen ‘model’ brugt i en deskriptiv betydning for at betegne resultatet af historikerens arbejde. Det svarer til begrebet ‘intrige’, med mere beskedne litterære toner, foreslået af Paul Veyne. ‘Intrige’ er forklaringen på facts ved hjælp af kategorier som årsag, finalitet (aktørernes intentioner), tilfældet.

Men modellen kan også præsenteres som et heuristisk værktøj, fabrikeret a priori, som giver mulighed for at kompensere for kildernes numeriske eller kvalitative utilstrækkelighed, og som man har bejlet til for at verificere deres holdbarhed. En sådan model er udarbejdet ud fra komparativt materiale, der kan ligge meget fjernt i rum og tid fra det studerede objekt. Finley opfordrede oldtidsforskerne til hæmningsløst at låne fra studierne af de præindustrielle samfund.⁴⁶

43. ‘Rome, Taxes, Rents and Trade’ i W. Scheidel, S. von Reden: *The Ancient Economy*, Edinburgh 2002, p. 191.

44. For historikeren Fr. Furet er politisk økonomi den eneste humanistiske videnskab, som kan ty til matematiske modeller. ‘Le quantitatif en histoire’ i J. Le Goff, P. Nora (ed.): *Faire l’histoire*, I (1974), p. 50.

45. Modellen for økonomi i det romerske imperium, udarbejdet af Hopkins: Provinserne eksporterede varer for at kompensere for den skattemæssige åreladning, som blev dem påtvunget af Rom. Således forklares handelsudviklingen med Eritrea-området.

46. ‘Til størstedelen af de emner, som interesserer hellenisten og latinisten (og størstedelen af de perioder, de studerer) byder Kina før Mao, det prækoloniale Indien, middelalderens Europa, Rusland før revolutionen og middelalderens islam på et mere velegnet felt til systematisk udforskning af uniformitet og forskelle, og dermed til en større forståelse af det samfund og den kultur, de analyserer’ (*Sur l’histoire ancienne*, p. 39).

I dag bliver modelopbygningen betragtet som kernen i historikerens arbejdsområde. I antikhistorie er tilflugten til modelopbygning eftertrykkeligt blevet teoretiseret af Finley og hans elev Keith Hopkins (denne sidstnævnte havde også en sociologisk uddannelse). Disse to lærde har gjort kraftigt opmærksom på den kluntethed, som de antikke kilders data (ikke kun de papyrologiske) er blevet behandlet med af 'lærde', et udtryk som hos dem ikke er en kompliment.⁴⁷ I 1985 kritiserede Finley i *Ancient History, Evidence and Models*, hårdt P.M. Frasers oversigt over det ptolemæiske Alexandria (2 bind heraf 1 notebind med i alt 838 sider):

I stedet for en bestræbelse på at opstille bedre underbyggede modeller af byernes måde at handle på ved hjælp af forenklende hypoteser, har man i 20-30 år været vidne til en eksplosion af pseudo-historier om den ene eller den anden region, hvor det ikke skorter på et belæg hos eller et tal fremsat af en antik forfatter, ej heller en genstand, og det hele munder ud i et uforståeligt miskmask af fakta, som er ribbet for mening og usammenhængende. [...] To nylige udviklinger har favoriseret denne tendens: først den strøm af publikationer, som bringer stadig flere indskrifter, papyri og arkæologisk materiale i cirkulation; derefter computerens fremtrængen, især i prosopografien. At etablere udvælgelseskriterier og afgøre, hvem der bestemmer dem, er et gammelt problem. Den nye måde at løse det på er at nulstille enhver sortering. Bogen sluger alt i en sådan grad, at den ser ud til at svare på det gamle spørgsmål, man stiller til gymnasieeleverne: Sig alt, hvad du ved om X.⁴⁸ Og længere nede: 'Det er også unødvendigt at bruge

47. Andre ørkesløse navne, som modelhistorikerne klæber på dem, som de anser for at være alt for bange for at bruge kilderne: induktivister, oldgranskere, klippe- og klistre-mænd.

48. *Sur l'histoire ancienne*, p. 117. Selvom Paul Veyne er mindre polemisk og mere respektfuld over for lærdheden, affyrer han ikke i mindre grad den samme bredside mod det, som han kalder 'impressionismens fare, mangel på forestillinger' (*Comment on écrit l'histoire*, p. 71).

lang tid på at forklare, at denne anakronistiske lærthed ikke er blevet smittet af bare den mindste kontakt med den overvældende og ofte forstandige litteratur om sociologi og byernes historie generelt.⁴⁹

Adskillige karakteristiske udtryk holder os fast i denne skarpe kritik: *model, forenk- lende hypotese, uforståelig, fakta blottet for mening og uden indbyrdes sammenhæng*. Finley modstiller dér to opfattelser af historieforskningen: på den ene side den 'positivi- stiske' historieforskning, som giver fortrinsstilling til kilderne (det drejer sig – især når der tale om de skrevne dokumenter – om at tolke dem så nøjagtigt som muligt), så man kan afdække 'hvordan det egentlig har været';⁵⁰ på den anden en forklarende historie- forskning, som afdækker en logik (Veynes intrige) i sammenkædningen og opstillingen af fakta (begivenhedsmæssige, politiske, økonomiske, sociale, kulturelle), og som måske ovenikøbet viser, at disse fakta er styret af tidløse love. Historikeren skal altså udvise fantasi samtidig med, at han mobiliserer ressourcerne i en umådelig stor kultur, som går ud over hans arbejdsfelts geografiske og kronologiske grænser. På den måde kan han opstille disse *forenklende* hypoteser, som bringer orden i det impressionistiske miskmask af fakta. Begrebet *forenklende hypotese* forveksles med begrebet *model*.⁵¹

Blandt de historiestudier, som iværksætter forsøgsvirksomhed med en 'model' på grundlag af kilder, repræsenterer W. Scheidels artikel om følgerne af den antoninske pest i Ægypten et emne, som er så meget desto mere interessant, fordi det har været

49. *O.l.*, p. 119. Selv Claire Préaux går ikke fri af kritik fra Finleys side: Med et afsnit fra *Greks en Égypte d'après les archives de Zénon* (Bruxelles 1947), hvor den lærde belgier stykke for stykke leverer tal- lene for opdræt i dette corpus (42 kalve sendt til Alexandria til de royale fester, 6731 får, 500 geder i en skatteopgørelse, 1 svinehyrde som vogter 70 svin) giver Finley følgende kommentar: 'Uden for enhver tvivl efterlader denne fremstilling, som dækker alle aktiviteter hos Zenon, et indtryk af in- tenst liv, eller rettere sagt giver et kaleidoskopisk indtryk af dette samfund; men at kalde det en 'syntese af økonomisk historie' er at tømme ordet 'syntese' for dets væsentlige betydning!' (M. Finley: Le document et l'histoire économique de l'antiquité, *Annales ESC* 37, 1982, p. 703 sq.).

50. Oversættelse af den berømte formulering af den store tyske historiker i det 19. årh., Leopold von Ranke (*wie es eigentlich gewesen*), en formulering, som er blevet mottoet for den positivistiske hi- storiieforskning. Dette mål (at gengive fortiden gennem en videnskabelig metode, kildekritikken) skulle efter Rankes mening afløse historiens traditionelle mission (som var at vurdere fortiden og belære om fremtiden).

51. 'En model er, groft sagt, en forenkling af en kompleks virkelighed, konstrueret for at vise den lo- giske forbindelse mellem dets bestanddele' (K. Hopkins i W. Scheidel, S. von Reden: *The Ancient Economy*, Edinburgh 2002, p. 191).

genstand for en modsat rettet ekspertise af R. Bagnall. De to artikler er blevet publiceret sammen⁵² og giver lejlighed til på et præcist punkt og i en meget ren form at sammenligne to fremgangsmåder, som man traditionelt modstiller i historiografien: deduktionen og induktionen.

Scheidels model er formuleret således: 'I 2. årh. e.Kr. havde en høj dødelighed en dramatisk effekt på priser og lønninger. Igennem det følgende århundrede bidrog den heraf følgende affolkning til et fald i jordpriserne og en stigning i reallønningerne.'⁵³ Hvis modellen bruges i analogi med resultaterne af den sorte død i 14. årh. i Europa skulle den så kunne sige noget om resultatet; den meddeler noget, som Scheidel mener at finde belæg for i papyrusmaterialet, bl.a. faldet i prisen for at forpagtning af land, forårsaget af den lille mængde af arbejdskraft, som fra nu af står stærkt i kontraktforhandlingerne, og stigningen i dagslønnen (af samme grund).

Bagnall gennemgår igen de papyri, som er brugt til støtte for disse to punkter, med papyrologens øjne, der er vant til tolkningen af kilder og bevidst om øvelsens vanskelighed. Han bemærker, at Scheidel har nøjedes med at basere sine beregninger på de tal, som er samlet i Drexhages værk om priser⁵⁴ uden at forholde sig til dokumenterne. Derfor har han ikke i sin analyse af leje af landbrugsjord inkorporeret de parametre, som gør sig gældende, når lejekontrakten er indgået for flere år. Beløbene er da ikke kun variable alt efter årene, men ligeledes forskellige alt efter parcellerne, på grund af dyrkningsrotationen. (Disse beløb er for øvrigt ikke kun angivet i korn, men også i andre produkter såvel som i penge, og det kræver vanskelige omregninger, hvis man vil forsøge at lave et skøn over lejen set under et.) Da Bagnall tager disse parametre i betragtning ved evalueringen af beløbet for den årlige leje, kan han ikke konstatere nogen markant udvikling mellem det 1. og 3. årh. Hvad angår stigningen i reallønnen i 3. årh., forekommer den ham meget usikker. Ikke blot råder man ikke over nogen tal

52. W. Scheidel: 'A Model of Demographic and Economic Change in Roman Egypt after the Antonine Plague', *JRA* 15, 2002, p. 97-114; R. S. Bagnall: 'The Effects of Plague: Model and Evidence', *JRA* 15, 2002, p. 114-120.

53. *O.L.*, p. 97. 'Reallønninger' fordi de ville være steget mere end priserne, som ligeledes var stigende. Det siger sig selv, at de af historikerne fremdragne 'modeller' ikke er sammenlignelige med fysikernes modeller. De udgør kognitive redskaber, som fungerer på samme måde: De forsøger at frilægge strukturen i den empiriske virkelighed, er konstrueret ved intuition og eksperientel prøven sig frem, og bliver gyldige, når de bliver bekræftet af erfaringen.

54. H. J. Drexhage: *Preise, Mieten/Pachten, Kosten und Löhne im römischen Ägypten*, St. Katharinen 1991.

for Øvre-Ægypten, men man kan heller ikke iagttage nogen stigning for lønnen uden for de store godser (large estates), som repræsenterer et særtilfælde. Tværtimod afslører de andre kendte tilfælde (som udgør et beskedent udvalg på 25) ganske vist en stigning, men den er lavere end prisen for dagligdags fødevarer. Langt fra at være bedre betalt skulle arbejderne altså have måttet se deres købekraft falde. Der er en hårfin forskel på de forenkende hypoteser og de overforenkende hypoteser.

Scheidels fremgangsmåde er *deduktiv*: Ud fra sin model udleder han nogle besnærende hypoteser (fordi de er logiske og ser ud til at høre ind under en historisk mekanisme), og han afprøver deres gyldighed ved at henholde sig til kilderne (hvad der i de eksakte videnskaber svarer til eksperimentstadiet). Bagnalls fremgangsmåde er *induktiv*: Han analyserer kilderne, og de konklusioner, han drager, er i det foreliggende tilfælde slet ikke klare. Svaghederne ved første fremgangsmåde er følgende: Modellen, som er fuldstændig forudfattet, er ikke blevet opbygget med udgangspunkt i de kilder, som man sætter sig for at forklare, men importeret (fra historieforskningen af europæisk middelalder) for at blive kopieret over på dem. Forsøget var tillokkende, men risikabelt. For øvrigt er kildekritikken ikke tilstrækkeligt fintmærkende, eftersom disse kilder med urette giver indtryk af at blåstemple modellen. Man må afgjort ikke negligere den lærde tilgang.

3.4. Case: ansættelse af det romerske Ægyptens population

Tekstkritik og komparatisme kan kombineres med gode resultater. Der er ingen papyrus, der angiver det totale tal for Ægyptens befolkning. Historikerne, som modigt kaster sig over dette spørgsmål, bliver nødt til at arbejde ud fra partielle eller indirekte data (paralleller taget fra den moderne præindustrielle periode). Således kan man ud fra det tal, man kender for mandlige voksne, beregne en hel population ved at gange den med 3,1, et gennemsnitstal, der bl.a. er hentet fra adskillige ægyptiske folketællinger fra begyndelsen af det 20. årh.

To historikere, D. Rathbone og R.S. Bagnall, har især kulegravet spørgsmålet. Lad os se, hvorledes Rathbone griber problemet an.⁵⁵ Han begynder med at kritisere de litterære kilder, hvis mangel på troværdighed er velkendt, når det drejer sig om store tal. To antikke forfattere har leveret taldata. Diodorus Siculus (som besøgte Ægypten omkring 59 f.Kr.) skriver: 'Man siger, at den totale befolkning i oldtiden [i.e. under faraoerne] var på omkring syv millioner, og at den i vore dage ikke er under tre millioner.' Et håndskrift udelader imidlertid det sidste tal, hvad der giver sætningen en helt anden betydning: 'og at den ikke i vore dage er mindre.' Mange historikere har fulgt denne læsemåde, selvom der kun er ét belæg for den. Tallet på syv millioner synes nemlig at blive bekræftet af Flavius Josefus, som halvandet århundrede senere skriver, at Ægypten ud fra kopskatterne tæller 7½ millioner indbyggere, når man ikke tager Alexandria med. For Rathbone er objektiviteten for Josefus' vidnesbyrd kun tilsyneladende: Der er andre arkiver, som er mere velegnede end listen over skattepligtige ifølge *laographia*, som kun indeholder de voksne mænd mellem 14 og 60 år. Konteksten (en tale af Agrippa, der tager sigte på at råde jøderne fra at angribe Ægypten) lægger op til en tilladelig overdrivelse i en god sags tjeneste. Endelig kunne dette tal på syv millioner for Ægypten, som man også ser optræde andre steder, meget vel skyldes en nationalistisk tradition fra tiden under den persiske besættelse som en forherligelse af svunden storhed.

Rathbone underbygger derefter sin teori om faldet ved at benytte sig af tre metoder: (1) sammenligningen med de disponible data for den moderne præindustrielle periode (specielt to folketællinger fra 1798 og fra 1847/8, henholdsvis 2,4 og 4,5 millioner); (2) vurderingen af den årlige landbrugsproduktion i Ægypten i oldtiden, der gør det muligt at bestemme hvor stor en population, der kunne brødfødes ved den (selvfølgelig med korneksporten til Rom taget i betragtning); (3) udnyttelsen af de papyrologiske data. Det er på dette sidste punkt, vi vil fokusere ved at undersøge, hvorledes en mangelfuld papyrus (som de normalt er det) har kunnet bruges til at vurdere en nomemetropols population og – ved ekstrapolering – af det romerske Ægypten.

55. Rathbone: 'Villages: Land and Population in Graeco-Roman Egypt', *PCPhS* 36, 1990, p. 103-142.

A. Ansættelsen af en metropols population

SPP V 101 (i Gallienus' regeringstid) er en rapport til *boule* i Hermoupolis fra en inspektør, der som opgave havde at kontrollere indkasseringen af en ekstraordinær kommuneskat på 60 drachmer, som hver *oikia* (skattepligtig husstand) skulle betale. Det fremgår af dokumentet, at kvarteret Vest omfatter mere end 2.000 huse (deres antal er delvist ufuldstændigt, kun tusindcifrene er bevaret), og at det har bidraget i et omfang af 19 talenter og x antal drachmer (antallet af drachmer står i en lakune). Hermoupolis omfattede fire kvarterer, men af de tre andre giver dokumentets tilstand kun mulighed for at se den opkrævede sum for den, som er nævnt lige inden kvarteret Vest: 23 talenter og x antal drachmer. Navnet på kvarteret er gået tabt, men de som har kommenteret denne papyrus, er enige om at mene, at det drejer sig om kvarteret Øst. De to andre kvarterer i Hermoupolis, som udgjorde den nordlige del af byen, måtte nemlig være mindre befolkede, da de var delvist optaget af Thot-Hermes' store tempelområde. Denne formodning bliver bekræftet af en papyrus fra Hermoupolis, *P.Lond. III 1159*, en liste over øvrighedspersoner, der var udpeget til at forestå forberedelserne til et præfektoralt besøg. Denne papyrus er ganske vist ukomplet, men må være bevaret for tre fjerdedele vedkommende, og det er altså sandsynligvis ikke et tilfælde, at de to nordlige kvarterer tilsammen stiller med 17 af disse øvrighedspersoner, mens kvartererne Øst og Vest tilsammen stiller med 33. Hvis man overfører dette forhold på 17 til 33 til *SPP V 101* (det er utvivlsomt hypotetisk, for der er ingen tvivl om, at de to papyri ikke er samtidige), kommer man til tallet 2.200 husstande i de to nordlige kvarterer, dvs. en total på 6.500 husstande. Uden at gøre brug af *P.Lond. III 1159* har andre historikere anslået antallet af husstande i Hermoupolis under Gallienus til ca. 7.000.

For at vurdere antallet af indbyggere i Hermoupolis kan man nu gange antallet af husstande (6.500 eller 7.000) med gennemsnitstallet for beboere af hver husstand. Dette tal kan imidlertid ikke fastsættes med sikkerhed. En liste over huse i Philadelphia (en landsby i Arsinoïs) i slutningen af 1.årh. e.Kr. forudsætter et gennemsnit på syv beboere pr. *oikia*; til gengæld antyder folketællingsmaterialet, at tallet er på 5,3. Alt efter de tal, de vælger at bruge, er de lærde, som for nylig er gået i gang med dette problem, kommet med tallene 37.000 (Bagnall) og 45.000 (Van Minnen) for indbyggerne i Hermoupolis under Gallienus.

I de 'eksakte' videnskaber skal man verificere resultatet med en bevisførelse. Historikere kan jo prøve at gøre det samme.

Van Minnen verificerer det antal af husstande, som han er kommet til (6.500) på følgende måde: Eftersom hver husstand skulle betale 60 drachmer, måtte skatteindtægten beløbe sig til ca. 65 talenter. Han sammenstiller denne sum med et overslag over prisen på reparation af en stor allé i Hermoupolis (*SB X 10299*): I linje 167 i denne papyrus beløber de forudsete udgifter sig til 65 talenter 4037 drachmer og 2 oboler. Denne sammenstilling bekræfter måske van Minnens beregninger, hvad angår antallet af *oikiai* i Hermoupolis. Ved samme lejlighed giver den en fristende forklaring på baggrunden for denne skat på 60 drachmer, som ellers ikke er kendt: Det skulle være en ekstraordinær skat pålagt af byen Hermoupolis for at finansiere reparationerne efter skader forvoldt under opstande.

Bagnall verificerer gyldigheden af disse resultater ved at beregne befolkningstætheden og ved at sammenligne den med den, der gælder for en anden by i Nærorienten i den præindustrielle periode, nemlig Aleppo, der har 300 personer pr. hektar. Hvis man deler antallet af indbyggere i Hermoupolis (37000 iflg. Bagnall) med byens areal på 120 hektar, bliver resultatet 308 personer pr. hektar.

B. Ansættelsen af alle metropoles population

Derefter skal man gange antallet af indbyggere i Hermoupolis med tallet af metropoler, som i romersk tid er ca. 50. Alligevel nedjusterer Bagnall det tal, man skal gange med, fra 37.000 til 25.000, fordi Hermoupolis var en særlig vigtig metropol. 25.000 er det omtrentlige antal indbyggere for en anden metropol, Oxyrhynchos, ekstrapoleret på basis af to bekendte: Det ene er arkæologisk (antallet af pladser i teatret), det andet er papyrologisk (antallet af personer, der modtog gratis kornuddelinger i 3. årh. e.Kr.). Dette giver en total på 1,25 millioner indbyggere i metropolerne.⁵⁶

56. Rathbone sætter gennemsnitstallet for indbyggere pr. metropol til 15.000 og antallet af metropoler til ca. 40.

C. Ansættelse af landpopulationen

Man kan udlede befolkningstætheden pr. km² i landsbyen Kerkeosiris (Fayum) omkring 118 f.Kr. takket være landsbyskriveren (komogrammateus) Menches' arkiver. *P.Tebt.* I 60 angiver, at der var 4459 *arourai* til kornmarker, 21 til haver, 239 var brakland og selve den bymæssige bebyggelse optog 69,5 *arourai*. For øvrigt vurderer D. Crawford, som har studeret Menches' arkiver, antallet af voksne mænd til ca. 380 (dvs. en total population på ca. 1.178 indbyggere, hvis man benytter faktoren 3,1 som nævnt ovenfor). Hvis man støtter sig til disse tal, hvoraf nogle er præcise og sikre, andre kun overslag, kan man ansætte befolkningstætheden til 92 pr. km² i denne landsby i Fayum. Sætter man antallet af ægyptiske landsbyer til 2-3.000 (flere end 3.000 under Ptolemaios I ifølge Diodorus Siculus) og gennemsnitstallet for indbyggere i landsbyerne til 1.000-1.500, kan man udlede, at der i landsbyerne levede ca. tre millioner.

D. Ansættelse af Alexandrias population

På dette punkt er papyri helt tavse. Man er i dag enig om at vurdere det romerske Alexandria til omkring 500.000 indbyggere,⁵⁷ et tal, som W. Scheidel har nedjusteret en smule i en artikel, hvor han har taget Finleys udfordring op (*se ovf.*).⁵⁸ Scheidel sætter spørgsmålstegn ved den demografiske kurve for denne by fra dens grundlæggelse til kejsertiden. Han støtter sig til parallellerne i præmoderne hovedstæder, som man har pålidelige tal for, og hæfter sig især ved Edo i Japan mellem det 16. og 19. århundrede. Han tager forskellige faktorer i betragtning, der understøtter eller modarbejder den demografiske vækst: tilstedeværelsen af velhavende forbrugere, støtten fra et koloniimperium og den økonomiske udvikling i baglandet. De modsatrettede faktorer er den forhøjede dødelighedsprocent og forsyningsbegrænsningerne (kornforsyningen synes ikke at have været et problem, men derimod spørgsmålet om brændsel, et problem, som var notorisk i Ægypten). Ved afslutningen af sin undersøgelse konkluderer Scheidel, at det ptolemæiske Alexandria ikke har kunnet tælle mere end 300.000 indbyggere i sin blomstringsperiode (ca. 200 f.Kr.) og i romersk tid allerhøjst 400.000.

57. D. Delia: 'The Population of Roman Alexandria', *TAPA* 118, 1989, 275-292.

58. 'Creating a Metropolis: A Comparative Demographic Perspective' i W. V. Harris, G. Ruffini (ed.): *Ancient Alexandria between Egypt and Greece*, Leiden 2004, p. 1-31.

Man ser, med hvilken stædighed historikerne anstrenger sig og jonglerer med nøjagtige eller usikre tal hentet fra mangelfulde kilder og kilder, som ikke altid er samtidige. Næsten alle de tal, der tjener som grundlag for disse beregninger, er hentet fra ekstrapoleringer, som er dygtigt udarbejdet ud fra delvise og isolerede data; næsten hvert trin i udregningen er et postulat. Sammenligningen med moderne præindustrielle data tjener på samme tid som vejviser ved valget af numeriske afrundinger og som bekræftelse af de opnåede resultater. Det er en cirkelslutning i dette lærde pillearbejde, som dog har den fortjeneste, at den har noget storladent over sig. Bagnalls udregninger ender med en total på 4,75 millioner indbyggere i det romerske Ægypten, som han foretrækker at nuancere ved at sætte det til mellem fire og fem millioner (Rathbone anslår tre til fem millioner). Det er klart mindre end det tal, som Josefus giver, men klart mere end de første pålidelige udarbejdet i 1798, som var på 2,4 millioner.

4. Den dokumentariske papyrologi i historiefremstillingen

4.1. Hvor holder papyrologien op, hvor begynder historieforskningen?

Blandt de ca. 300 deltagere i en international papyrologikongres, som mødes hvert tredje år om et emne af fælles interesse – det hellenistiske, romerske og protobyzantinske Ægypten – udgør udgiverne af papyri en minoritet. Der er nemlig mange måder at dyrke papyrologien på: efter temperament, smag, evner, og måske især efter tilværelsens lunefuldheder, som giver en mulighed for (eller ikke giver mulighed for) at møde en så stor mester, en sådan profil, at det påvirker en begynder, eller som giver adgang til en forekomst af upublicerede papyri, hvis alder og natur (af litterær, dokumentarisk, byzantinsk, kristen art eller trylleformularer) vil bestemme papyrologens orientering, en orientering som han fjerner sig fra eller ikke.

Lad os fx tage den dokumentariske papyrologi, hvis bånd til historieforskningen er de tætteste. I hver sin ende af spektret har vi på den ene side den altædende udgiver, drevet af at han synes det er morsomt at dechifrere, og som er og klar til at begrænse sine kommentarer til det strengt nødvendige, og på den anden side historikeren, som benytter papyrusudgaverne, men ikke selv udgiver tekster. Papyrusudgiverne er overra-

skede over, at nogle historikere, selvom de kun arbejder med det græsk-romerske Ægypten og derfor hovedsageligt benytter de papyrologiske kilder, undertiden betegner sig som papyrologer, mens mange historikere nægter at betragte tekstudgiverne som fuldblodskolleger. Den klassiske filologis verden, som de dokumentariske papyrologer normalt kommer fra, betragter dem som desertører, men historikeren betragter dem som overløbere.

Nogle papyrologer er som nævnt tilfredse med at være udgivelsessagkyndige: rene filologer, kyndige i den antikke skrifts koder (palæografi, layout, formularer), med erfaring inden for videnskabelige udgaver, og de bruger denne viden til en så nøjagtig etablering af teksten som muligt. Det er kernen i papyrologens arbejde.

Men i et dokument, hvor ydmygt det end er, kondenseres nødvendigvis en samfundstilstand, et økonomisk, politisk, juridisk eller kulturelt system, der er værdifuldt og pålideligt. Derfor lader papyrologen sig også let lokke til at se ud over de filologiske og palæografiske aspekter i sit dokument. Kan han så i lige så høj grad opfatte sig som historiker?

På den triumferende positivismes tid kunne det uden tvivl være sket. For den positivistiske historieforskning i slutningen af det 19. årh. indtog kritikken af de skrevne dokumenter førstepladsen blandt dens opgaver. Ch.-V. Langlois og Ch. Seignobos' lærebog: *Introduction aux études historiques* (1898), som kodificerede historisk metode, anså palæografien, filologien og håndskriftsvidenskaben som hjælpevidenskaber for historieforskningen; men det er jo også de tre grundpiller i papyrologens arbejde. Samme grundbog viede kun otte linjer til numismatikken og arkæologien. På det tidspunkt klarede historieforskningen sig med teksterne.

Takket være den strenge kritik af det skrevne dokument pustede den positivistiske historieforskning sig op ved at genfremstille fortidens store begivenheder og institutioner, sådan som de var. Den er nu forældet både i sine mål og metoder. Udviklingen i de humanistiske videnskaber har afsløret, at det var legitimt og udbytterigt at anvende de spørgsmål og metoder, som sociologerne, økonomerne, demograferne osv. anvendte, på studiet af fortidens samfund; at historikeren altså måtte være sociolog, økonom, demograf osv. for fortiden. Fra nu af drejer det ikke længere om at beskrive, men om at forstå, hvordan de menneskelige samfund fungerede. Historikeren kan ikke længere nøjes med at være en lærd og en krønikeskriver: 'Hos en historiker i det 20. årh. er der

mange flere og mere subtile idéer end hos en krønikeskriver fra år 1000, som kun kan se konger, slag, pestudbrud og mirakler.⁵⁹

Denne revolution i tilgangen til fortiden har som konsekvens haft ikke kun devalueringen af 'den store begivenhed' og den grænseløse stigning i de spørgsmål, historikeren stiller, og de heuristiske metoder, han har til sin disposition. Der er også – takket være de 'eksakte' videnskabers og teknikkers fremskridt på samme tid – sket en svimlende differentiering af kilderne: Alle levn fra fortiden, selv immaterielle eller næsten – parasitter, pollen, C14, DNA – er i teorien blevet materialer for historikeren.⁶⁰ Teksten har mistet sit monopol som kilde.

Disse omvæltninger har medført en venden op og ned på værdierne: det skrevne dokument er nu kun én kilde blandt de andre og filologen er endda ikke længere dets profet. Han har vejet pladsen for historikeren, som er blevet en kapacitet, der er meget mere intelligent.

Selvom Moses Finley i en berømt passage ikke udtrykkeligt taler om papyrologer, ville han sikkert anbringe dem blandt 'oldgranskerne', dvs. lærde, som foretager nogle begrænsede tekniske undersøgelser. Finley indrømmer bestemt værdien af denne slags arbejde, men det er helt sikkert ikke hans lidenskab:

Historien, som ikke vækker andet end simpel nysgerrighed, er en sag for oldgranskere, eller som en kyniker udtrykte det, intet andet end den ene ting efter den anden. Selvfølgelig er oldgranskerens arbejde nyttig, men kun fordi det skaffer historikeren råstofferne. [...] Til syvende og sidst er historikerens funktion at forklare, om han så gør det åbent i en analyse af institutioner eller på en mere indirekte og antydende måde gennem en beretning. Det er i sidste instans det, som adskiller ham fra oldgranskeren.⁶¹

59. P. Veyne: *Comment on écrit l'histoire*, p. 67.

60. De trange budgetter lægger imidlertid forhindringer i vejen for en holistisk udforskning af fortiden. Man burde principielt forbyde åbningen af en arkæologisk udgravning for et hold, som ikke ville kunne råde over økonomiske midler til at studere alt det, som den videnskabelige viden og undersøgelsesteknikken giver mulighed for at analysere. I praksis er det selvfølgelig ikke muligt. Det er måske en af grundene til, at de skrevne dokumenter, hvor forskningen besidder et fortræffeligt forhold mellem kvalitet og pris til gavn for den historiske viden, stadig har en vis prestige.

En anden kynisk bemærkning: Giver rehabiliteringen af det anepigrafiske dokument ikke en illusion om – sammen med den manglende forkærlighed for de gamle sprog – at man kan være historiker uden at have førstehåndsadgang til de skrevne dokumenter fra den tid, man studerer?

61. M.I. Finley: *Mythe, mémoire, histoire*, Paris 1981, p. 53 sq.

Det er en idé, som Peter van Minnen humoristisk sammenfatter, når han siger, at papyrologien i visse folks øjne er en 'Hilfswissenschaft, die bratet das Beefsteak', som historikere og lærde skal spise.

Men passer de papyrologiske kilder let ind i historikernes ambitiøse program? I en meget klar (og provokerende) fremstilling om kunsten at udarbejde modellerne i antikhistorie bemærker K. Hopkins, at 'de kvalificerede gæt', 'guesstimates', som er nødvendige for deres modelopbygning, har større chancer for at være sammenhængende, når de anvendes på arbejdsfelter, der har udstrækning i rum og tid: 'Jo større problemet er, og jo større univers, det dækker, des mindre er chancerne for store proportionale fejl. Dermed mener jeg, at det er lettere og mere givende at stille en model op til at dække økonomien i hele det romerske imperium over en temmelig lang periode end at undersøge en enkelt by eller provins, et enkelt tidspunkt.'⁶² Disse bemærkninger diskvalificerer i en håndvending den udtænkte model til udforskningen af de papyrologiske data. Faktisk har Hopkins ikke arbejdet så meget med Ægypten og heller ikke beskæftiget sig meget med papyri.⁶³ Han kommer i denne artikel ikke ind på det specifikke problem, som de stiller som kilder (absolut kvalitativ pålidelighed, kvantitativ utilstrækkelighed). I det omfang, hvor papyri indeholder eksakte tal, er det vanskeligt at sætte sig ud over det og at gå frem med 'guesstimates'. Er der plads til papyrusmateriale ifølge Hopkins?

Rendt over ende af udviklingen i videnskaberne og teknikkerne er historieforskningen blevet en hvileløs disciplin, som ustandseligt redefinerer sine grænser, sin identitet, sit mål og sin sociale rolle. For en specialist i udgivelse af papyrologiske dokumenter er denne kasten sig ud i de kogende debatter om historiografien en kilde til forvirring. Opfattelserne står undertiden stejlt over for hinanden med en voldsomhed,

62. 'Rome, Taxes, Rents and Trade' i W. Scheidel, S. von Reden: *The Ancient Economy*, Edinburgh 2002, p. 193.

63. Følgende passus hentet fra en nekrolog over Hopkins afslører en vis aggressivitet fra historikernes side over for papyrologerne, her underligt møntet på de sidstnævnte. Forfatteren minder om et arbejde, som Hopkins aldrig fik gjort færdig om det græsk-romerske Ægypten: 'Ægypten øvede en større og større fascination (Hopkins var karakteristisk nok ikke bange for den papyrologiske mafia), men det projekt, han ofte kaldte 'Crocodile Mummy', et forsøg på gennem brugen af dokumenter dér at komme ind i det romerske Ægyptens sociale og religiøse liv, tog langsomt form [...]' (W.V. Harris, 'Keith Hopkins', *Proc. of the British Academy* 130, 2005, p. 98). Hopkins' fordomme mod den lærde tilgang til det skrevne dokument er måske ikke uden skyld i hans vanskeligheder med at fuldende projektet.

som var det teologiske stridigheder, går så i sig selv igen, men dukker op igen under andre etiketter. Papyrologen derimod er af nødvendighed blevet ved med at være positivist, model eller ikke model: For en læsemåde, en supplerings, opløsningen af et symbol eller en forkortelse, tolkningen af et ord eller en sætning – for det er der kun to muligheder, som udelukker hinanden: sandt eller falsk. Men hvis der er et sort får, et skræmmebillede, en varulv for mange af nutidens historikere, så er det positivismen. Forkastelsen af positivismen er dog ikke af nyere dato. Den går tilbage til begyndelse af det 20. årh. Nutidens bagvaskere 'skyder på en ambulance'. Men selvom holdningen vistnok er forældet, er historieforskningens positivistiske lærdomsmetoder ikke til at komme uden om for den, som ikke kun vil publicere, men også benytte de papyrologiske kilder.⁶⁴

Ostrakiseret af filologerne og uimodståeligt draget mod historieforskningen opfattede vores dokumentariske papyrolog sig lidt som en historiker, men det er han ikke længere så sikker på. Når det er et mismask af unyttige informationer, som ikke kan indpasses i en model, kan papyri så integreres i historieforskningen? Optræder papyrologen som en historiker?

Det afhænger til syvende og sidst af den opfattelse, man har af historikerens arbejde. Der er bandlyserne som Finley, for hvem der eksisterer en strikt arbejdsdeling mellem på den ene side 'oldgranskerne', underentreprenørerne, som morer sig med at arbejde med trælsomme (men nødvendige) lærde arbejder, og på den anden side histo-

64. For et forsvar for positivismen i papyrologi, cf. A. Martin, *CdE* 82, 2007, p. 366.

rikerne, som det fine arbejde tilfalder: tolkningen.⁶⁵ For de andre går historieforskningen på to ben: studiet af kilderne med alt det, den forudsætter af teknik – lærdhed i tilfældet med papyri – og tolkningen: ‘Historikerens første opgave er at etablere sandheden og den anden er at gøre ‘intrigen’ forståelig.’⁶⁶ I dette perspektiv udfører papyrologen, selv den rene dokumentfortolker, i hvert fald historikerens første opgave (selvom man må indrømme, at de intellektuelle kvaliteter, som er krævet til tekstudgaver og til den historiske begrebsdannelse er meget forskellige, ja nærmest modstridende). Men deres forhold til kilderne er forskellig: Papyrologen vælger ikke sit emne, det er emnet, som vælger ham. Den retning, som hans forskning tager, er dikteret ham af det dokument, som skæbnen, hans forkærlighed, instinktet har lagt foran ham. Det kan være en uudgivet juridisk problemstilling eller et sjældent ord, der er dukket op under hans lup (eller i vore dage mere og mere på hans skærm). Historikeren derimod opfatter sig som en projektforsker, han går til kilderne ad omveje med forskningstemaer, et sæt spørgsmål, han på forhånd har formuleret: ‘Det er ikke kilderne, som definerer hans problematik, men hans problematik, som definerer kilderne,’⁶⁷ og, kunne man tilføje, som bestemmer den selektive læsning, han foretager. I grunden er der her blot tale om at

65. I en passage, som på en gang er naiv og profetisk, udgivet i 1949, beskriver Febvre fremtidens historiker som en dynamisk *manager* for en hær af små hænder, der samler og behandler materialet for ham, som han så kun behøver at fortolke. Dette billede foregriber teamforskningen og den type projekter, som nutidens teknokrater ville være henrykte for, at man udførte. ‘For en eller to generationer siden: den gamle herre i sin lænestol, bag sine seddelsamlinger, som helt var til hans egen brug og lige så nidkært bevogtet mod rivalernes begær som en tegnebog i et pengeskab — denne gamle mand med sit farveløse liv hos Anatole France og hos så mange vil snart være en saga blot. Han vil have veget pladsen for den moderne teamleder, årvågen og mobil, som, næret af en stærk kultur, trænet til i historien at søge løsningsmodeller for de store problemer, som livet hver dag stiller samfundene og civilisationerne, vil afstikke rammerne for en undersøgelse, stille spørgsmålene korrekt, præcist pege på informationskilderne og, når det er gjort, evaluere omkostningerne, regulere apparaturernes omdrejning, fastsætte antallet i teamet og kaste sine folk ud på jagt efter det ukendte. Efter to, måske tre eller fire måneder: indsamlingen er afsluttet. Så går arbejdet i gang: læsning af mikrofilm, seddelskrivning, forberedelse af kort, statistikker, diagrammer, sammenstilling af de rent historiske dokumenter med de lingvistiske, psykologiske, etniske, arkæologiske, botaniske dokumenter ..., som kan lette vejen til viden. Efter seks måneder, et år: undersøgelsen er klar til at blive overdraget til publikum.’ (‘Vers une autre histoire’, *Revue de Métaphysique et de Morale*, 58, 1949, p. 246).

66. P. Veyne, *Comment on écrit l'histoire*, p. 141. Samme tanke om at det tekniske arbejde med kilderne hører ind under historikerens arbejde hos M. de Certeau, og redder ham endog fra litteraturen (i J. Le Goff, P. Nora (ed.): *Faire de l'histoire*, I, 1974, p. 17).

67. Fr. Furet: ‘Le quantitatif en histoire’ i J. Le Goff, P. Nora (ed.), *Faire de l'histoire*, I, 1974, p. 50. Lucien Febvre, grundlægger af den annalistiske skole, er opfinder af udtrykket ‘histoire-problème’.

iværksætte et kendt fænomen: Man ser kun det, som man allerede kender, og man finder kun det, som man søger efter. Paul Veyne, hvis epistemologiske overvejelse over historien efter min mening er uomgængelig, viser, at dokumentet er en begivenhed (hvor lille denne begivenhed end er), da det har efterladt et materielt spor og som enhver begivenhed er 'knudepunkt for et umådeligt antal af mulige intriger': Det er afhængigt af om det bliver undersøgt af en historiker med skat, jura økonomi eller mentalitetshistorie som speciale, af en specialist i sprog, i egennavne osv., og afhængigt af de spørgsmål, disse lærde vil stille, eller deres kæphest på det pågældende tidspunkt. Naturligvis er alle muligheder ved læsningen ikke lige frugtbare for et givet dokument. Desuden er forskellen mellem opdagelsen af en relevant forklaring og overfortolkning af dokumenter hårfin, når spørgsmålene i virkeligheden er et forud fastsat svar.⁶⁸

4.2. Papyrologiens fremtid

På den 6. kongres for tyske historikere den 5. april 1900 udtalte Ludwig Mitteis, en af den juridiske papyrologis fædre: 'Efter bronzen og marmoret, som har domineret antikforskningen i det 19. årh., vil det i det 20. årh. blive papyrusmaterialet, der har magten!' Her i begyndelsen af det 21. årh. får denne forudsigelse en til at trække på smilebåndet.

Man må indrømme, at papyrologien, i den traditionelle betydning af græsk og latinsk papyrologi, er ved at blive forpustet. Pionértiden er for længst overstået. Det har ikke taget den lærde verden i Tyskland lang tid at opstille de informationer, som papyri leverede direkte, uden mellemkomst af statistiske metoder eller spørgsmål af antropologisk karakter: Det gælder inden for ret, offentlig og privat, inden for institutioner og inden for administrative procedurer. Selvom de græske papyri stadigvæk dominerer dokumentationen ved vidnesbyrdenes antal og ved den mulighed, de har for at blive krydstjekket med andre kilder til den hellenistiske, romerske og byzantinske historie, er der en tendens til at tærskle langhalm. De publicerede tekster er i øjeblikket ofte nogle der er ladet tilbage i samlingen af tidligere udgivere, og som ikke bringer væsentligt nyt (bortset fra den bemærkelsesværdige undtagelse med den rige

68. Paul Goubert tager afstand fra den heuristiske effektivitet i 'historie-problem'-tanken: 'For "problemet" var først og fremmest en smart fremstillingsmulighed, et gammelt retorisk kunstgreb til at præsentere løsninger, som var kendt på forhånd. De sande problemer, de, som man ikke kan løse i en håndevending, viser sig først efter lang tids forskning [...]' (*Mélanges Braudel* II, p. 257).

græske dokumentation fra den arabiske periode, som længe har været overset). Papyrologien, som J. Bidez ved tærsklen til det 20. årh. ventede sig så mange stimulerende afsløringer af, har den været andet end en luftboble? Selvfølgelig vil der altid være, i særdeleshed pga. IT-programmel, detaljer, som man bedre kan forstå eller forfine, institutioner, som man bedre kan indkredse, læse- og fortolkningsfejl at rette op på, eller en trimming af corpus. Men denne tendens til teknik og overspecialisering risikerer at blive en udtørringsfaktor, om ikke andet så ved at skræmme de studerende væk.⁶⁹ Bortset fra opdagelser – uberegnelige og mindre og mindre sandsynlige, bortset fra smukke tekster udgået af uudforskede kontekster – synes nyhederne fra nu af at måtte komme fra sammenstillingen af dokumenter af forskellig type (litterære, paradokumentariske, dokumentariske) og af forskellige sprog (græsk, latin, demotisk, koptisk, arabisk). Og fra dialogen mellem afkoderne – udgivernes positivisme og historikernes fantasifulde opfindsomhed.

cuvigny@wanadoo.fr

69. H. Maehler: 'he Future of Greek Papyrology', *Analecta Papyrologica* 21-22, 2009-2010 [2012], p. 9-10. Man skal ikke desto mindre ikke undervurdere den tiltrækning, som kontakten med primære kilder øver på mange studerende, selv kilder der er lige så tung læsning som skattekvitteringerne, og endelig den betryggende stringens, som udgivelsesarbejdet kræver. Det egentlige problem ligger ikke i allergien over for teknisk kunnen, men allergien over for kendskabet til de gamle sprog.